

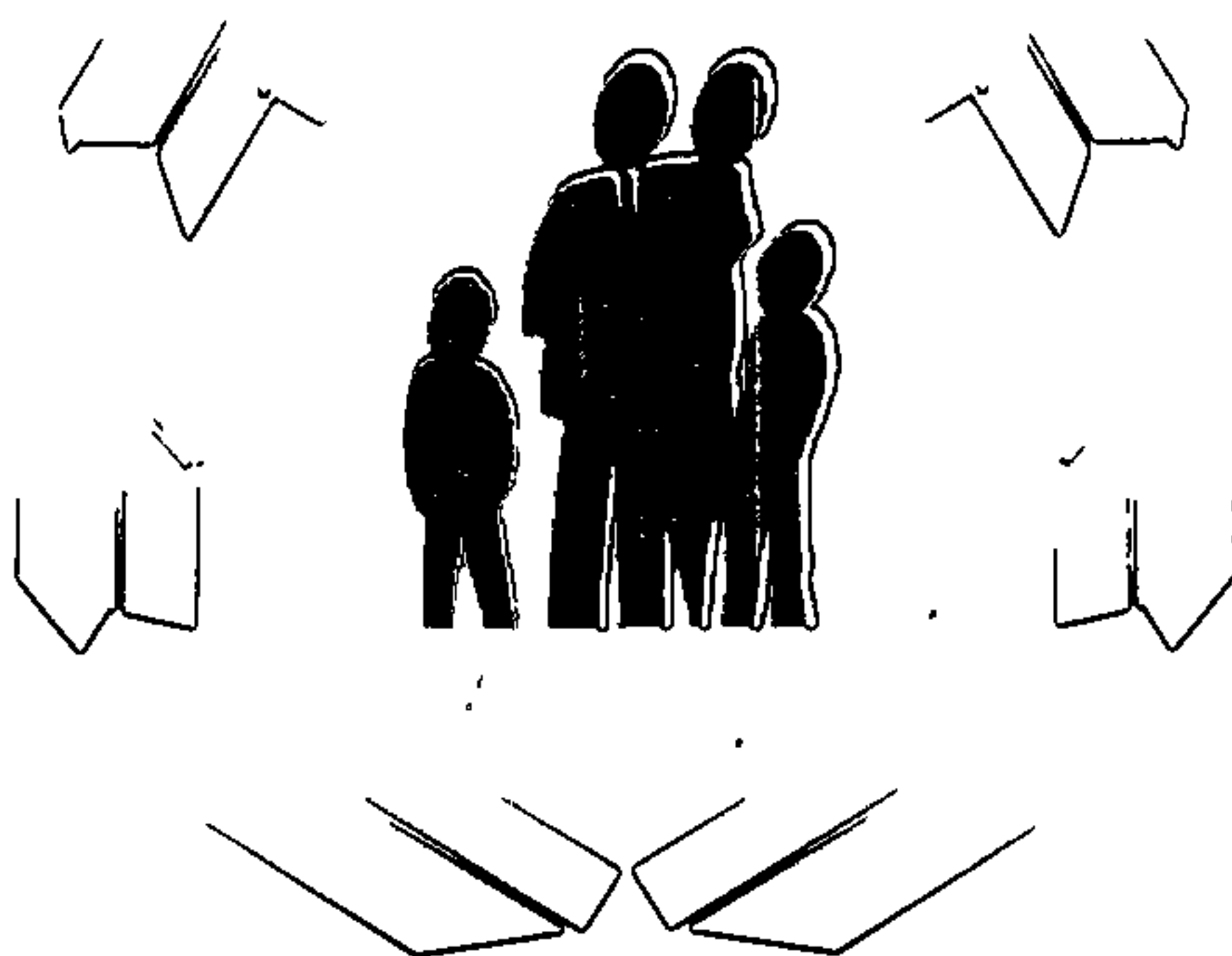
המוסד לביטוח לאומי

מפעלים מיוחדים

אבות אסירים
בתהליכי שחרור ומשחררים
בית ספר להורים

מאת:

חיה אמדלג - באהר **חגית הכהן וולף**

מס' 80

המפעלים המיוחדים - הכתובת שלך לרעיונות מקוריים

המוסד לביטוח לאומי, באמצעות הקרן למפעלים מיוחדים, תומך בפיתוח שירותי רווחה חדשניים ונסיוניים. "מפעל מיוחד" הוא פרויקט נקורי העוסק במתן שירותי רווחה קהילתיים. הוא מיועד לציבור מקבלי הגמלאות במוסד לביטוח לאומי (קשישים, נכים, מובטלים, משפחות, ילדים ועוד) ומבוצע על ידי גוף משפטי רשום.

אם יש לך רעיון מקורי הקשור לתחום הרווחה והעבודה הקהילתית, נא לפנות אלינו:

המחלקה למפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי, שדרות ויצמן 13, ירושלים
95437

פרויקט שאושר על ידינו זוכה ל:

- * השתתפות במימון תקופה ראשונית-נסיונית.
- * מעורבות מקצועית בשלבי התכנון וההפעלה.
- * ביצוע מעקב מחקרי ופרסום דרך מפורט.

המוסד לביטוח לאומי

האגף לפיתוח שירותים

מינהל המחקר והתכנון

**אבות אסירים
בתהליכי שחרור ומשחררים**

מאת:

חיה אמזלג – באהר חגית הכהן וולף

ירושלים, שבט התשס"ב, ינואר 2002

פתח דבר

אנו שמחים להגיש דו"ח מחקרי המסכם פיתוח שירות הדרכה בנושא הורות פעילה לאסירים משוחררים ולאסירים בתהליכי שחרור, עוד מפעל של הקרן לפיתוח שירותים מיוחדים.

את התוכנית יזמה הרשות לשיקום האסיר והיא התקיימה במתכונת ניסיונית בחמישה ישובים ובשני בתי סוהר בין השנים 1998 ל-2000. לתוכנית היו שותפים מכון אדלר ושירות בתי הסוהר, והיא מהווה נדבך נוסף בתהליך שילוב האסיר המשוחרר בקהילה ובמשפחה.

תודתנו והערכתנו העמוקות למר אברהם הופמן, מנכ"ל הרשות לשיקום האסיר, ולצוותו, על מסירותם וגישתם הרגישה למשתתפי התוכנית.

את הליווי המחקרי ביצעו במקצועיות רבה חגית הכהן וולף וחייה אמזלג-באהר ממכון "מיתווה". תודה מיוחדת לוועדת ההיגוי שליוותה ועיצבה את התוכנית, ובעיקר למשתתפים-האסירים המשוחררים ובנות זוגן שהשתתפו בתוכנית. תודה גם לנציגת הקרן למפעלים מיוחדים, גב' טניה ליף.

הגב' מיה עורב-הטל ממנהל המחקר והתכנון של המוסד לביטוח לאומי סייעה בעריכה הלשונית של הדו"ח.

שרית בייץ-מוראי
מנהלת הקרן מפעלים מיוחדים

ועדת ההיגוי

אברהם הופמן – מנכ"ל הרשות לשיקום האסיר

מר שיטייטלבאום – מינהלן

איילת גינד – יועצת מחוזית ומרכזת הפרוייקט

דליה גולדשטיין – מכון אדלר

תמר איפלח – מכון אדלר

נחמה עומרי – מכון אדלר

ציפי וירצבורג-קרונייר – שב"ס

חגית הכהן וולף – חוקרת מיתווה

חיה אמזלג-באהר – חוקרת מיתווה

טניה ליף – מרכזת מפעלים מיוחדים, המוסד לביטוח לאומי

תקציר

מטרות ורקע כללי

מטרתו המרכזית של המפעל הניסיוני "אבות אסירים בתהליכי שחרור ומשחררים" היא להקנות לאסירים לקראת שחרורם ולאסירים משחררים ובנות זוגם כלים להורות פעילה. מטרה נוספת של הפרויקט היא לעודד את המשתתפים להכיר שירותים מסייעים נוספים בקהילה, להבין את תפקידם ולדעת כיצד להיעזר בהם בעת הצורך. אלו נועדו להקל עליהם את תהליכי ההשתלבות מחדש במסגרת המשפחה והקהילה. זאת, על בסיס ההנחה שההורות היא חלק חשוב, אולי החשוב מכולם, בתהליך השיקום הכולל של האסיר ומשפחתו.

אל הרשות לשיקום האסיר, הפועלת לשיקום אסירים משחררים ומשפחותיהם, אשר יזמה את הפרויקט ומובילה אותו, חברו "ביה"ס להורים" של מכון אדלר, האחראי על ההנחה המקצועית של קבוצות ההורים ושירות בתי-הסוהר, שבמסגרתו מתקיימות שתיים מהקבוצות שבפרויקט.

במסגרת מחקר ההערכה המלווה נבחנו העקרונות עליהם מבוסס הפרויקט, אופן היישום שלהם, והאפקטיביות המיידית של ההשתתפות בקבוצות ההורים על התפיסות ההוריות של המשתתפים ועל המודעות והעניין בצרכנות פעילה של שירותי סיוע.

במסגרת הפרויקט הניסיוני, אשר תוכנן לשנה וחצי וארך בפועל 22 חדשים, הופעלו 7 קבוצות הורים: 5 בקהילה (אסירים משחררים ובנות זוגם) ו-2 קבוצות בכלא (אסירים הנמצאים בתהליכי שחרור) בכלא מעשיהו ובכלא אילון. כל קבוצה נפגשה 15 מפגשים בני שעותיים, מתוכם 12 מפגשים היו לימודיים ושלושה הוגדרו כמפגשי העשרה (בהם שולבו בני משפחה נוספים). מתוך 96 אנשים שהתחילו את הקורסים בכלל הקבוצות, סיימו 59 אנשים (61%). שיעור הנוכחות הממוצע של המשתתפים במפגשי הקבוצה עומד על 62%.

עיקרי הממצאים

נמצאו הבדלים מובהקים בין מספר עמדות הוריות של המשתתפים בתחילת הקורס ועם סיומו. השינויים בעמדות אלה מבטאים מגמה של ערעור התפיסות ההוריות לגבי דרכי חינוך נפוצות כגון, חסות יתר, לחץ ותחרותיות, רגשות אשם ופיצוי יתר, נקיטה בשכר ועונש, ציפיות גבוהות לא ריאליות. שינויים מעטים קשורים בחיזוק התפיסות לגבי דרכי חינוך מומלצות על ידי התיאוריה האדלריאנית כגון, מתן אפשרות לילדים לחוות תוצאות טבעיות והגיוניות של מעשיהם, עידוד, הפגנת אמון ואמונה ביכולת של הילדים. כמו כן, ניכרת מגמה של גידול בהיקף האמצעים שההורים נוקטים כדי להיות מיועדים לגבי ומעורבים בנעשה בבית הספר של ילדיהם.

התחומים בהם לא נמצאו שינויים בעמדות של משתתפי הקבוצות הם מרבית דרכי החינוך המומלצות כגון, בניית הסכמים, כבוד הדדי, מתן אפשרות לילד לחוות תוצאות טבעיות והגיוניות למעשיו, עידוד, התייעצות, שיתוף וקבלת עזרה מהילדים; בהבנה של סובייקטיביות, בחירה ואחריות, בהבנת השוני בתפיסת העולם של בני אדם (קבלה של האחר), בהבנה של השפעת

הערכים והעמדות בהם מחזיקים ההורים על עיצוב הילדים ובביטוי של רגשות חיוביים כלפי הילדים.

כל משתתפי הקבוצות מדווחים כי יש להם ענין להמשיך וללמוד במסגרת קורס הורים. מרביתם מעוניינים להמשיך עם חברי אותה קבוצה. לקבוצה שהתגבשה יש משמעות בעיני המשתתפים והדבר ניכר ברצונם להמשיך בפעילויות לימודיות שונות עם חברי הקבוצה שלהם, כמו גם בפעילויות חברתיות.

מספר משתתפי רקע של המשתתפים נמצאו משפיעים על שינוי התפיסות ההוריות בסיום הקורס. בין משתתפים אלה נכללו – הפעלת קבוצת ההורים בקהילה או בכלא; הניסיון הקודם (מידת החשיפה) של המשתתפים בקורסים של מכון אדלר; מגורי הילדים עם האב או במנותק ממנו; והשפעת התפקיד ההורי – אבות לעומת אמהות.

על בסיס הממצאים, המעידים על השפעות מסוימות של ההשתתפות בקורסי ההורים בשיטת אדלר על התפיסות ההוריות של המשתתפים, מומלץ לכלול את קורס ההורים בסל השירותים שהרשות לשיקום האסיר מציעה לקהל היעד שלה, כמהלך של שגרה. עם זאת, נחוץ לדעתנו לחזק את מודל הפעולה של הפרויקט באמצעות הכנסת שינויים במספר היבטים של הקורס. זאת, כדי להעלות את מידת האפקטיביות שלו ולשמר את האפקט של הקורס למשך זמן ארוך יותר.

תוכן עניינים

1	רקע
2	סקירת ספרות
8	הפרויקט
8	אוכלוסיית היעד
8	מטרות
8	תאור
13	שיטת המחקר
13	מערך המחקר
13	כלי המחקר
14	מקורות מידע
15	מאפייני הרקע של המשיבים
17	ממצאים
17	תפיסות בנושא הורות
23	פעילויות משותפות הורים-ילדים
23	קשרים עם בית הספר של הילדים
23	רמת היכרות עם שירותים
24	המשכיות והמלצה
25	סיכום
29	המלצות
35	ביבליוגרפיה
37	נספחים

רקע

מטרתו של פרויקט אבות אסירים משוחררים ובתהליכי שחרור היא להקנות להם כלים להורות פעילה שיקלו עליהם להשתלב מחדש במסגרת המשפחה, ברוח יותר דמוקרטית, שתפנית ותוך גילוי מעורבות בחינוך הילדים בתחומים השונים.

סוגיית ההורות בעייתית במיוחד בקרב אוכלוסיית היעד של הפרויקט, עקב הקשיים האובייקטיביים בניהול יחסי הורות תקינים, על רקע הניתוק הנוצר עם כניסתו של האב למאסר ושחרורו לסירוגין.

עם זאת, לעיתים קרובות היותו של האסיר הורה ואיש משפחה, מהווה את ההיבט הנורמטיבי היחיד בחייו של האסיר, שדרכו הוא יכול להתחבר אל החברה על בסיס שווה. לפיכך, ההורות היא אמצעי ושלב חשובים לשיקום כולל של האסיר ומשפחתו.

כמו כן, הוצבה לפרויקט מטרה נוספת והיא לעודד את המשתתפים להכיר שירותים מסייעים נוספים בקהילה, להבין את תפקידם ולדעת כיצד להיעזר בהם בעת הצורך.

הרשות לשיקום האסיר (להלן, רש"א), הפועלת לשיקום אסירים משוחררים ומשפחותיהם יזמה את הפרויקט ומובילה אותו, בשיתוף גורמים נוספים – מכון אדלר – ביה"ס להורים, האחראי על המנחות של קבוצות ההורים ושירות בתי-הסוהר (להלן, שב"ס), שבמסגרתו מתקיימות חלק מהקבוצות שבפרויקט.

דיווח זה מתייחס לממצאי מחקר ההערכה והמעקב אחר ההפעלה של שבע קבוצות במהלך כשנתיים (22 חודשים) של הפעלת הפרויקט – חמש קבוצות בקהילה: לוד, חולון, כפר סבא – רעננה, באר שבע, תל אביב; ושתי קבוצות בכלא: בכלא מעשיהו ובכלא אילון.

סקירת ספרות

אסירים משוחררים עומדים בפני בעיות רבות שעלולות להקשות עליהם בתהליך השיקום. החזרה לסביבה העבריינית, הסטיגמה שיש על אדם שהיה בכלא, קשיים כלכליים וקשיים במציאת עבודה, וגם בעיות משפחתיות הקשורות בשהות בכלא – כל אלה מגדילים את הסיכויים שהאסיר המשוחרר יחזור לפשע.

בשל הגורמים שהוזכרו לעיל, רואה הופמן (1989 א') את השיקום כיחסי – הוא טוען כי אין לצפות תמיד לשיקום המכונה בפינו "מלא", ויש לראות בחיוב כל צעד שעושה האסיר לקראת חזרה למוטב, גם אם אין השלמה של תהליך השיקום. לפי הופמן, חייבת להיות קבלה חברתית של האסיר המשוחרר, אחרת אין סיכוי לשקמו. התברה גם חייבת לספק מבחר של אפשרויות לשיקום, בכדי שכל אסיר משוחרר יוכל להגיע אל הפתרון המתאים לו. בין הפתרונות שמנסה לספק הרשות לשיקום האסיר, ניתן למנות הסדר עם שירות התעסוקה המספק מקומות עבודה לאסירים משוחררים, הסדר עם משרד השיכון המסייע בפתרונות לבעיות דיור, הסדר עם צה"ל המגייס אסירים מסוימים כחלק מתהליך השיקום, מגורים של אסירים משוחררים עם סטודנטים במסגרת פרויקט "שלושה בדירה אחת", מגורים בחוסטל (למכורים לסמים), קבלת אסירים משוחררים כתברי קיבוצים או מושבים, ועוד (הופמן, 1989 א', הופמן, 1989 ב', קדמון, טייכמן והופמן, 1995).

פתרון נוסף שמציעה הרשות לשיקום האסיר – הצטרפות לישיבות לחוזרים בתשובה, מדגים את הבעיות העומדות בפני האסיר במהלך השיקום. במסגרת הישיבות מטושטשים למעשה ההבדלים בין האסירים המשוחררים לשאר החוזרים בתשובה, שכן הקו המנחה אותן הוא שכולם היו "עבריינים" לפני החזרה בתשובה. בכך מושג ביטול של הסטיגמה הרובצת על האסיר המשוחרר, ועברו מוסבר באופן שאינו מאיים על ההווה ועל העתיד. בנוסף לכך, מביאים החיים בישיבה לניתוק האסיר המשוחרר מעולמו הקודם, וכמו כן הם משתררים אותו מבעיות כלכליות ולעיתים אף מאפשרים לו לרכוש מקצוע. בשל כל זאת, ניתן לראות כי אחוז השיקום בישיבות הוא גבוה (תימור, 1989, 1996).

אפשרות נוספת לסייע לאסיר המשוחרר בשיקום, קשורה במשפחתו. למעשה, ניתן להבחין בין שתי התייחסויות שונות למשפחת האסיר: האחת רואה את המשפחה כגורם הזקוק לטיפול ולסיוע עקב מאסר האב, והשניה רואה אותה כגורם שיכול לסייע בשיקום האב האסיר (הופמן, 1994). מחקרים רבים עוסקים בנושא הנזק שנגרם למשפחות, בהן האב נמצא במאסר.

ברוח הגישה הראשונה, הרואה במשפחה גורם הזקוק לטיפול ולסיוע, מסכם ביאלר (1997), במסמך פנימי של הרשות לשיקום האסיר, 15 מאפיינים של משפחת האסיר, כמשפחה עם מאפייני משבר או אי יציבות – היסטוריה רב דורית של מצוקה, השכלה נמוכה ורמה נמוכה של כישורי חיים, מסרים כפולים בין האב והאם לילדים, סודות רבים במשפחה, סימני התמכרויות בתחומים שונים, חוסר קביעות בשגרת היומיום המשפחתית, משפחות רב בעייתיות, היסטוריה ורקע של אלימות במשפחה, גירושין, העדרות ארוכה של האב מחיי ילדיו, חוסר יציבות תעסוקתית של בני המשפחה, מצוקה כלכלית, שינויים קיצוניים מבחינה כלכלית, הבעת חוסר אמון וכעס כלפי הממסד, משפחה תובענית עם גבולות

פרוצים, צרכי סיוע מרובים ומתמשכים, גם לאחר שחרור האב מן הכלא.

Lowenstein (1987) בדקה את הסתגלותן של משפחות חד הוריות, ובאופן ספציפי של משפחות בהן האב נמצא בכלא. משפחות אלה שונות ממשפחות חד הוריות אחרות בכך שבהן היעדרות האב מלווה בסטיגמה, וגם בכך שהיעדרות זו הינה זמנית בלבד – פעמים רבות, כאשר האב חוזר מהכלא המשפחה מתקשה להתרגל לכך שהמציאות שונה ממה שהיה לפני מאסרו. Lowenstein מצאה כי היעדרות האב משפיעה על איכות החיים של המשפחה, והשפעה זו מתחזקת ככל שהיעדרותו ארוכה יותר. ההשפעה מתבטאת בבעיות נפשיות ובריאותיות אצל האישה והילדים, בדידות ותסכול מיני אצל האישה, ובעיות התנהגות ותפקוד אצל הילדים. עם זאת, בקרב משפחות מלוכדות יותר ניכרה יכולת תפקוד טובה יותר. נראה כי למשתנים כמו השכלת האם, יכולת חיפוש העזרה שלה וקשריה לרשתות תמיכה, ישנה חשיבות בשיפור איכות החיים וההסתגלות של המשפחה.

סדן (1987) בחן את הדימוי העצמי ואת ההסתגלות של ילדים שאביהם נעדר מן הבית – בקבוצות של ילדי ימאים ושל ילדי אסירים. נמצא כי ההסתגלות הרגשית, החברתית והלימודית של הילדים בשתי הקבוצות הייתה נמוכה משל ילדים בקבוצת הביקורת, וכי הדימוי העצמי של ילדי האסירים היה נמוך משל ילדי הימאים. באופן כללי, ניתן לומר כי כאשר היעדרות האב מלווה בתיוג שלילי, הפגיעה בילד חמורה יותר.

על כיוון שונה מעט מצביע Gallwey (1988), שמצא כי בעיני ילדי אסירים מתרחשת לעיתים אידיאליזציה של העולם העברייני, ועקב כך הם עלולים לפנות לעולם זה. באופן דומה, מצא גם Sack (1977) נטייה להתנהגות תוקפנית ואנטי-חברתית בקרב ילדי אסירים. בעקבות מחקרים אלה ואחרים, נבנו פרויקטים שונים שמטרתם תמיכה במשפחות האסירים וסיוע להן.

כאמור, גישה שניה רואה במשפחת האסיר גורם העשוי לסייע בתהליך שיקומו. כך, למשל, מצא Ohlin (1954, 1970) כי אסירים בעלי קשרים חיוביים עם משפחתם הצליחו יותר בשחרור על תנאי מאחרים, וכי קשרים חיוביים כאלה הביאו לשיעורים נמוכים יותר של חזרה אל הכלא. Fenton (1959) מצא קשר בין ביקורי המשפחה בכלא, לבין התקדמות שיקומו של האב האסיר. גם Carlson & Cervera (1991) מדווחים כי סיכויי השיקום של האסיר, הבאים לידי ביטוי בשיעור נמוך של חזרה לפשע, גדלים ככל שהקשרים המשפחתיים חזקים ותומכים יותר. הופמן (1985) מתאר במספר מאמרים את חשיבות המשפחה לתהליך השיקום של האב האסיר: הליכוד והסולידריות המשפחתית הם הגורם המשמעותי ביותר לשיקום, ולכן יש להקדיש תשומת לב מיוחדת לטיפול במשפחת האסיר ולשיקום הקשרים בתוכה.

ניתן להסביר את חשיבות המשפחה לשיקום בכך שמסגרת משפחתית רעועה אינה מעניקה לחבריה סיפוקים, וכתוצאה מכך הם נוטים לחפש תחליפים מחוץ למשפחה, מה שמביא לפריקת עול (הופמן, 1989 א'). לעומת זאת במצב של מסגרת משפחתית יציבה, המספקת את בני המשפחה, תהיה להם פחות נטייה לסכן את המסגרת. לילדי האסיר ישנה חשיבות מיוחדת מבחינת שיקומו, כיון שבתפקידו של האסיר כהורה ובקשריו עם ילדיו ישנם אלמנטים חיוביים, בכך שלעיתים הם מהווים את החיבט

הנורמטיבי היחיד בחייו, ולכן יכולים להוות "עוגן הצלה" מפני חיי הפשע (הופמן, 1986).

ניתן למנות מספר תוכניות לשיקום אסירים משוחררים, המתבססות על קשר עם משפחת האסיר או ילדיו כמנוף לשיקום. ראשית, נתאר את פרויקט H.I.P. (Helping Incarcerated Parents) - תוכנית לסיוע להורים אסירים שהתקיימה במיין, ארה"ב. במסגרת התוכנית השתתפו האסירים בקורס הורות, בקבוצות תמיכה ובסדנאות הורים-ילדים. באופן כללי, האסירים המשוחררים שהשתתפו בתוכנית דיווחו על שיפור בכישורי ההורות שלהם, ועל קשר טוב יותר עם ילדיהם בעקבות הפרוייקט (Tilbor, 1993). יש לציין כי מדגם מסיימי התוכנית עליהם נערך מעקב לבדיקת תוצאותיה הינו מדגם קטן למדי, ובאופן כללי תיעוד התוכנית לוקה בחסר, כפי שמציינת הכותבת בעצמה. עם זאת, היא מאמינה כי לתוכנית הייתה השפעה חיובית על האסירים כהורים.

באחר מבתי הכלא בטנסי, התקיימה תוכנית "הורים בכלא" (Parents in Prison), שבה למדו ההורים נושאים כגון, "הילדות היא ההתחלה", "כיצד לגדל ילד הבטוח מבחינה רגשית", ו"להבין את ילדך". ההורים דיווחו על עליה ברמת הלכידות המשפחתית ובקשר ילד-הורה (Hairston & Locket, 1987).

באחד מבתי הכלא המחוזיים במיניסוטה התקיימה תוכנית לאסירים הורים. המשתתפים קיבלו הדרכה בנושאים של התפתחות הילד, הימנעות מהתעללות בילדים, לחנך ילדים לערכים והתמודדות עם מתח. לאחר סיום התוכנית דיווחו המשתתפים על שיפור התקשורת עם ילדיהם, ועל שיפור בהתמודדות עם בעיות משמעת (Klinman & Kohl, 1984).

בניו-יורק, יזמו שירותי השיקום של המדינה תוכנית איחוד משפחות Family Reunion Program, כדי לענות על הצרכים של האבות האסירים. למשתתפים הותר לקבל ביקורים ללילה של ילדיהם בחדר דמוי בית שהוקם בשטח מתקן הכליאה. 33 אסירים שהשתתפו בתוכנית במשך שנתיים דיווחו כי איכות היחסים עם ילדיהם השתפרה. האבות הרגישו שהם מתפקדים טוב יותר כהורים וצפו פחות בעיות עם חזרתם למשפחה לאחר השחרור (Carlson & Cervera, 1991).

באוקלהומה, נערכה באחד מבתי הסוהר תוכנית "יחד אבות וילדים" The Fathers and Children Together program. בתוכנית שולב מרכיב של חינוך הורים בתוכנית הלימודים. לאחר התוכנית דיווחו האבות על ענין למלא את תפקידם ההורי והקהילתי באופן פעיל יותר, לעשות יותר שימוש בדרכי חינוך "הולמות" ולהבין טוב יותר את הפסיכולוגיה של הילד והתפתחות הילד בגיל הרך (Harrison & Mitchell, 1992).

במחקר נוסף בדקה Harrison (1997) את ההשפעה של תוכנית חינוך להורות לאבות אסירים על העמדות שלהם ועל הערכתם העצמית ועל תרומתם לגידול ילדיהם. במקביל, בדקה החוקרת את ההשפעה של התוכנית שעברו האבות על התפיסה העצמית של ילדיהם.

התוכנית ארכה 6 שבועות, במהלכה נפגשה קבוצת אבות 12 פעמים, כ-2-3 פעמים בשבוע למפגש בן שעות וחצי. התוכנית כללה למידה של שלבי התפתחות הילד מהריון ועד גיל שש, תזונת ילדים,

אמצעים לפיקוח על התנהגות ילדים, התפקיד והבעיות של הורה-חורג, ותכנים מתוך "התכנית להורות אפקטיבית" כגון, אמצעים לעדוד בטחון עצמי בקרב ילדים, הקשבה אפקטיבית, מפגשים משפחתיים, חיזוק מחויבות משפחתית, שיפור תקשורת ילד-הורה.

המשתתפים בתכנית וקבוצת ביקורת מקבילה מילאו שאלונים לפני התכנית ובסיומה. תוצאות המחקר מורים כי חל שינוי בעמדות המשתתפים בתכנית כלפי גידול ילדים בין התחלת התכנית לסיומה, אולם לא חל שינוי מובהק בהערכה העצמית שלהם. החוקרת מסבירה את הממצאים כנובעים מכך שלחלק קטן מהאבות היתה הזדמנות ליישם את הידע שרכשו כלפי ילידהם במהלך התכנית. חלק מהאבות דיווחו כי התקשורת עם ילדיהם דרך טלפון או דואר הינה כואבת מדי וגררה רגשות אשם. הדגש בתכנית על הורות טובה יצרה, לדברי החוקרת, תחושה של חוסר ערך בקרב המשתתפים וככל הנראה העלתה את המודעות למגבלות שלהם. כמו כן, לא נמצא הבדל מובהק בדימוי העצמי של הילדים. החוקרת מסבירה זאת בכך שהילדים לא נפגשו עם אבותיהם במהלך תקופת התכנית ולכן לא היתה להם ההזדמנות לחוות את תוצאות הסדנא על הוריהם.

בארץ, ניתן לציין את פעילותה של מתנדבת מקיבוץ לביא אשר עבדה עם ילדי אסירים במטרה שישמשו כמנוף לשיקומו של האב, בנוסף לסיוע ולתמיכה בהם (קינג, 1989). אולם, לא נמצאו תיעוד והערכה מסודרים של פרויקט זה.

תוכנית נוספת לאסירים המתבססת על אותה הגישה הנה המשחקיות לאסירים ובני משפחותיהם, שהוקמו בבתי הסוהר בארץ. המשחקיות פועלת לפי שיטתה של ד"ר עדינה תמיר, שיטת "הרב"ח-בי" – "הפעילויות הרצויות בתווך הורים ומחנכים במשחקי ילדיהם". תמיר (1991) מסבירה כי השיטה "מתמקדת בפיתוח אספקטים שונים באישיותו של האדם, כגון אספקטים ריגושיים, חברתיים, קוגניטיביים ופיזימוטוריים, החל מהגיל הצעיר ביותר. ההנחה הבסיסית היא שפיתוח כישורים מחייבת תווך מתאים בתקופה המוקדמת בחיי הילד" (ע"מ 45). באופן כללי, תמיר יוצאת מנקודת הנחה שמשפחות משכבות סוציאקונומיות נמוכות זקוקות להדרכה בנוגע לתפקיד ההורים כסוכני חיברות. המשחקיות בבתי הסוהר נועדה לספק הדרכה זו, ותוך כדי כך גם ליצור דימוי עצמי חיובי כהורה אצל האסיר. בחלק מהפגישות במשחקיה משתתפות גם משפחות האסירים, כאשר האב האסיר הוא מנחה הפעילות. נראה כי הפעילויות במשחקיות הביאו לשיפור הקשר של האסירים עם משפחותיהם, לראיה החיובית יותר של האם והילדים את האב האסיר ולדימוי עצמי חיובי שלו כהורה.

Hollin (1999) ביצע מטה-אנליזה של תכניות שיקום לתוקפים [מבצעי פשעים של פגיעה בזולת (offenders)]. הוא מגדיר 6 מרכיבים לתכניות שיקום אפקטיביות. למעשה, ניתן להכליל אותם מעבר לסוג פשיעה זה או אחר וליישמן לתכניות שיקום באופן כללי:

1. התכניות צריכות להיות להתמקד במי שסיכוייהם לחזור ולפשוע בינוניים עד גבוהים.
2. סוג הטיפול/התערבות היותר מצליח הוא טיפול התנהגותי מובנה, המבוסס על שילוב בין גישות. בהתאם עליהם להיות מותאמים ליכולת הלמידה ולסגנון הלמידה של המשתתף.
3. על תכנית הטיפול לכלול מרכיבים קוגניטיביים, בנוסף להתמקדות בעמדות ובאמונות.
4. תכנית הטיפול צריכה להיות מתוכננת כך שתדרוש מידה רבה של אחריות מהמשתתף.
5. לתכניות טיפוליות המתבצעות בקהילה יש אפקט חזק יותר מאשר לתכניות המתקיימות

במוסד. אם התכניות מתקיימות במסגרת מוסדית עליהן לכלול מרכיב חזק של קישור לקהילה.
6. בתכניות האפקטיביות ביותר, קיימת אמינות טיפולית גבוהה, במובן זה שאת הטיפול מבצעים אנשי מקצוע מיומנים ברמה גבוהה ושיוזמי התכנית מעורבים בשלבים היישומיים שלה.

הרשות לשיקום האסיר גיבשה את תפיסת "המשולש", שנועדה לשקם משפחות אסירים. הופמן (1994) מתאר כיצד התחיל פרויקט זה כתכנית שמטרתה לסייע לילדי האסירים מתוך דאגה לעתידם, ותוך כדי העבודה במסגרת הפרוייקט התבררה חשיבות הקשר שיש לאסיר עם ילדיו, לצורך שיקומו. תפיסת "המשולש" מנסה להביא לטיפול כולל במשפחת האסיר, על שלושת צדדיה: האב האסיר, האם והילדים. הילדים מקבלים סיוע במסגרת פרויקט חונכות של סטודנטים באוניברסיטה – פרי"ח, האימהות מקבלות תמיכה ועזרה במסגרת של קבוצות נשות-אסירים (כקבוצות לעזרה עצמית או קבוצות מודרכות), ואילו האבות האסירים עוברים קורס אבהות קצר מועד, כהכנה לטיפול משפחתי מעמיק וארוך-טווח. הטיפול המשולב בשלושת הצדדים מיועד, בין השאר, לחזק את הקשרים במשפחת האסיר ולמנוע חזרה של האב אל עולם הפשע.

המפעל הניסיוני של הדרכת הורים ברוח התיאוריה האדלריאנית לאבות אסירים ולאבות אסירים משוחררים ובנות זוגן נובע והולם את תפיסת ה"משולש" של הרשות לשיקום האסיר. שורשיו של מפעל ניסיוני זה נעוצים בפרוייקט בית ספר להורים של מכון אדלר בשירות בתי הסוהר ("הורות בשלט רחוק"), שהחל לפעול בשנת 1992 במספר בתי כלא בארץ ויועד לאבות אסירים (איפלא, 1995). הרציונאל של הפעלת קבוצות אלה בשני הפרוייקטים מבוסס על אותה גישה הרואה בתפקיד ההורי את אחד ההיבטים הנורמטיביים היחידים בין תפקידיו החברתיים של האסיר, ומנצלת אותה כדי לבסס את שיקומו.

השדה החברתי של האדם – הקבוצה אליה הוא משתייך וזיקתו אליה, היא אבן היסוד בתאוריה האדלריאנית. תחושת ההשתייכות של האדם למשפחתו ולקהילה מאפשרת לו לרכוש בטחון ולבנות את זהותו. כתוצאה מכך, יוכל לשתף פעולה, כלומר לתפקד בצורה יעילה ולתרום לזולת ולקהילה כולה. שיתוף פעולה זה מותנה בתחושת השוויון של האדם – התחושה שאינו שונה מאחרים באופן מהותי. כאשר תחושת השוויון נפגמת, והאדם חווה רגשי נחיתות (ספקות ביחס לדימויו העצמי ולמקומו בקבוצה) כלפי החברה המצטיירת כעויינת וכמנוכרת, הוא עלול להשקיע כוחותיו להוכחת ערכו האישי באמצעות חתירה תחת הסדר החברתי. כדי להפחית את ההתנהגות האנטי-חברתית, ולשפר את הסתגלותו של האדם מבחינה חברתית ורגשית, יש לפעול לצמצומו או ביטולו של רגש הנחיתות ולהעלאת ההכרה בשוויון בינו לבין הזולת.

על פי אדלר, המסגרת המשפחתית מהווה את הסביבה החברתית הראשונה עבור הילד, ולפיכך היא בעלת חשיבות מכרעת על תחושת הערך העצמית שלו. שלשה מרכיבים מעצבים את תפיסתו הסובייקטיבית של הילד את סביבתו (אברמסון, 1980):

מערך משפחתי – סדר הלידה, הבדלי גיל ומין והמקום שהוא מבסס לעצמו בקבוצת האחים.
אווירה משפחתית – שיקוף הערכים, סדר העדיפויות, הגישות, ההתנהגויות, ההתייחסויות והתגובות למצבי חיים שונים המאפיינים את המשפחה כיחידה שלמה.
שיטות חינוך – שהן הביטוי המעשי להשקפת עולמם של ההורים.

אם שלשת מרכיבים אלו יהוו מקור עידוד וחיזוק עבור הילד, קיימת הסתברות גבוהה שהוא יבחר בדרך של שיתוף פעולה ותרומה. לעומת זאת, כאשר המסגרת המשפחתית אינה מספקת את התמיכה הדרושה, יפתח האדם תחושת נחיתות, אשר תגרום לו לשימוש יתר ב"קיצורי דרך" ופיצויים כדי להעלות את דימויו העצמי.

התיאוריה האדלריאנית רואה את האדם כאורגניזם הוליסטי, אחראי, דינמי ויצירתי, הנע לעבר המטרות שבהן בחר, על פי הפירוש הסובייקטיבי שלו למציאות.

מטרת ההתערבות האדלריאנית (חינוך, ייעוץ או טיפול) היא לעודד את הפרט בדרך שיעמיק את הזיקה החברתית, ישנה את המוטיבציה ואת תפיסת עצמו ויפתח סגנון חיים חדש, בו הוא חש שווה לזולת ובעל מוטיבציה לשיתוף פעולה ולתרומה.

הדרכת הורים קבוצתית, על פי תיאוריית אדלר מיועדת לסייע להורים: להבין את התנאים הדרושים להתפתחות תקינה של ילדם; להבין את מטרות ההתנהגות ואת העובדה שגם התנהגות מפריעה היא חיובית ביסודה; להבין את מקומם בתהליך; לרכוש שיטות מעשיות להתמודדות עם האתגר של גידול הילדים, וכן להימנע מדרכי התייחסות נפוצות המפריעות להתפתחות התקינה כגון – פינוק, חסות-יתר ורחמים.

העבודה הקבוצתית תורמת לשיפור הדימוי העצמי של ההורים בכך שהיא משחררת אותם מן המועקה והפחד שרק להם יש בעיות, מגבירה את תחושת השותפות ואת הרגשת התרומה של המשפחה לטובת הקהילה כולה.

שיטת אדלר דוגלת בכינון מערכת יחסים "דמוקרטית" במשפחה, המבוססת על שיתוף פעולה וכבוד הדדי בין ההורים והילדים, בניגוד למערכת יחסים המבוססת על כח וסמכותיות ועל דרישה לציות. בניגוד לטיפוס ההורה הסמכותי "הכל יכול" ו"הכל יודע", מרשה לעצמו ההורה הדמוקרטי להופיע כבלתי מושלם וכזקוק לעזרה ולעצה. עצם הפניה לילד בבקשת עזרה ועצה מחזקת את דימויו העצמי החיובי. יחסי גומלין של התייעצות הדדית בין ההורים והילדים יחליפו מערכת של "הסברים", טענות, לחצים, ביקורת והטפת מוסר. ההדרכה אמורה לסייע להורים ללמוד לאפשר לילדיהם נטילת אחריות, חשיבה והתנהגות עצמאית ותחושה חברתית גבוהה, באוירה נינוחה בבית.

הפרויקט

אוכלוסית היעד

אוכלוסית היעד של הפרויקט מוגדרת כ"אסירים ואסירות משוחררים נקיים מסמים אשר הינם אבות (הורים) לילדים עד גיל 17, אשר היו במאסר לתקופה של 6 חודשים לפחות ועד שנתיים מיום שיחרורם" (מתוך בקשת המימון).

ניתן לסווג את אוכלוסיית היעד לפי מודל הקבוצה אליה הם מיועדים :
בקבוצות בקהילה מיועד הפרויקט לאסירים משוחררים עד שנתיים¹ ובנות זוגם.
בקבוצות בכלא מיועד הפרויקט לאסירים הנמצאים עד 6 חדשים לפני שחרור. תת-אוכלוסיה זו נחלקת לקבוצה של אסירים בעלי מגבלת ניידות בשל שיקולים בטחוניים ולקבוצה של אסירים ללא מגבלת ניידות.

בפועל, בקבוצות בקהילה מיעוט מהמשתתפים הגברים (9) דיווחו על פרק הזמן שחלף מהשחרור. בממוצע ותק זה עומד על 4.4 שנים (הטווח נע בין חודש לאחר שחרור לבין 8 שנים).

בקבוצות בכלא, דיווחו המשתתפים על היותם בממוצע 7.8 חדשים לפני שחרור (הטווח נע בין 4 חדשים לבין 15 חדשים לפני שחרור).

מטרות

על פי בקשת המימון מוגדרות 3 מטרות לפרויקט :
"להקנות כלים להורות פעילה, שיבטיחו שיתוף בחינוך הילדים בתחומים השונים כגון, מעורבות ההורה במסגרת החינוכית בה פועל הילד, קבלת החלטות הקשורות בילד.
לסייע לאסיר להתוודע ולצרוך שרותים שונים המוצעים בבי"ס ובקהילה הן בתחום הטיפולי... והן בתחום ההפגתי.
הפחתת השימוש בכח כחלק מדפוסית התקשורת במשפחה".

תאור

על פי התכנון אמור היה הפרויקט להקיף 6 קורסים, בקבוצות בנות כ- 12 משתתפים כל אחת. מתכונת ההפעלה של כל אחד מהקורסים כללה מרכיבים אחידים לכולן ומרכיבים ייחודיים, על פי שלוש אוכלוסיית היעד אליהן התייחס הפרויקט (= מודלים), שיפורטו להלן.

¹שנתיים הם טווח המנדט של הרשות לשיקום האסיר לטפל באסירים משוחררים.

משך הקורס אמור להיות אחיד ולכלול 15 מפגשים שבועיים. המפגשים נחלקו ל- 12 מפגשי לימוד ודיון ו- 3 מפגשי העשרה חווייתיים. המפגשים החווייתיים אמורים היו להתפרס באופן שווה בין מפגשי הלימוד.

על הנחיית המפגשים הופקדו מנחי ביה"ס להורים של מכון אדלר, אשר לוו ברכוזת רשי"א וקצינות החינוך (בכלא). אלה, אמורות היו להשתתף בכל מפגשי הקורס ובנוסף היו אחראיות על ההיבטים המינהליים של הקורס – שמירת הקשר עם המשתתפים, דיווח למובילי הפרויקט. מנחות אדלר ורכוזת רשי"א קיבלו הדרכה צמודה, כל בעלת-תפקיד בארגון שלה.

הרכב הקבוצה ומקום קיום המפגשים הותאמו לכל קבוצה, על פי מאפייני אוכלוסיית היעד: מודל הסהילה – קורס משותף לאסירים משוחררים ולבנות זוגם, הקורס התקיים באגף/מחלקת הרווחה או בשירות מסונף שלה - חוסן.

מודל הכלא, טיפוס א' – לאסירים העומדים לפני שחרור ואינם מוגבלים מבחינת יציאה מהכלא. הקורס התקיים במכון אדלר, אליו הוסעו האסירים לכל מפגש. נשות האסירים הוזמנו להשתתף במפגשי ההעשרה.

בשני המודלים שלעיל יועד אחד ממפגשי ההעשרה לפעילות משפחתית משותפת הכוללת הורים וילדים.

מודל הכלא, טיפוס ב' – לאסירים העומדים לפני שחרור, אך מוגבלים מבחינת יציאה מהכלא מסיבות ביטחוניות. הקורס התקיים בכלא ולא כלל נשות או ילדי אסירים, בשום שלב שהוא.

נתונים לגבי הפעלת הקורסים

הקורסים התקיימו בין פברואר ליולי 1999, לפי הפירוט הבא:

לוח 1: מועדי התחלה וסיום של הקורסים

הקורס	מועד התחלה	מועד סיום	משך הפעלה בשבועות
קהילה : לוד	2.2.1999	30.5.1999	17
קהילה : חולון	9.3.1999	20.7.1999	19
כלא : אילון	11.2.1999	14.6.1999	18
כלא : מעשיהו	21.3.1999	19.7.1999	17
קהילה : כפר סבא - רעננה	21.11.1999	23.4.2000	22
קהילה : באר שבע	19.12.1999	9.4.2000	16
קהילה : תל אביב	7.3.2000	13.6.2000	14

רמת השתתפות והתמדה

רמת ההתמדה של המשתתפים במפגשי הקורסים עשויה להעיד על מספר דברים – על מאפייני האוכלוסייה; על רמת ההלימה של מתכונת ההפעלה של הפרויקט לצרכי המשתתפים; על החלק היחסי

של הקורס שאיליו נחשף המשתתף הבודד; על מאפיינים של קבוצה כמכלול בחיבטים של נוכחות, התמדה ונשירה.

מספר המשתתפים ההתחלתי בקבוצות תאם את התכנון – לפחות כ- 12 משתתפים בכל קבוצה.

לוח 2: השתתפות ונשירה

שיעור נשירה	אחוז מסיימים	מס' מסיימים	מס' מתחילים	הקורס
56%	44%	7	16	קהילה: לוד
15%	85%	11	13	קהילה: חולון
30%	70%	7	10	כלא: אילון
25%	75%	9	12	כלא: מעשיהו
56%	44%	7	16	קהילה: כפר סבא - רעננה
60%	40%	8	20	קהילה: באר שבע
15%	85%	11	13	קהילה: תל אביב
		60	101	סה"כ
37%	63%			ממוצע של הקורסים

3 קבוצות, כולם בקהילה, בלטו בשיעור הנשירה הגבוה – קבוצת לוד, קבוצת כפר סבא (56% בכל קבוצה) וקבוצת באר שבע (60%). מחנתונים שבידנו ניתן להעלות השערות לגבי הסיבות לכך: בקבוצת לוד ניכר מתח רב בין מנחת אדלר לבין העו"ס שהיתה אחראית על הקבוצה (ואינה עובדת רש"א); קבוצת כפר סבא – רעננה היתה קבוצה "אזורית" (הורכבה, למעשה, ממשתתפים מכל יישובי הסביבה); הפתיחה של הקורס בבאר שבע נדחתה זמן רב כדי לאפשר את ההשתתפות של מנחה מסוימת מטעם מכון אדלר ונראה ששימור לאורך זמן היה קשה להשגה.

בקבוצה שפעלה בכלא מעשיהו דווח על קושי של נשות האסירים להגיע אל מפגשי ההעשרה. אחד החסברים שניתנו לכך הוא מגורים מרוחקים מהמרכז. פיזור מקומות המגורים של נשות האסירים לא נלקח בחשבון בתכנון המקורי, על פיו הוצע דווקא לקבץ את האסירים, בין השאר על פי מקום המגורים. זאת, מתוך מחשבה שיתכן שקבוצה זו תמשיך לפעול לאחר השחרור. בפועל, מספר המועמדים להשתתף בקורס לא איפשר בחירה על-פי מקום המגורים.

נוכחות

לגבי רמת הנוכחות יש בידנו נתונים משני מקורות מידע. על פי הנתונים שמסרו רכזות רש"א, מעבר לקבוצות, נכח משתתף ב- 8.6 מפגשים בממוצע מתוך החמישה-עשר שזימן הפרויקט. כך, אחוז הנוכחות הממוצע הוא 60%.

בקבוצת לוד אחוז הנוכחות נמוך ביותר, העומד על השתתפות ממוצעת ב- 4.7 מפגשים של הקבוצה. כלומר, כל אדם נכח ב- 39% מהמפגשים.

לא ניכר הבדל משמעותי ברמת הנוכחות לאדם בין הקורסים שהתקיימו בכלא וקורסים שהתקיימו

על פי דיווחי המשתתפים, פחות משליש המשיבים נכחו בכל מפגשי הקורס. היתר (39 משיבים), נעדרו בממוצע מ- 2.3 מפגשים [הטווח נע בין היעדרות ממפגש אחד (31%) להיעדרות מארבעה מפגשים ויותר (18%).]

דגשים בקורסים לפי קבוצה

התיוריה האדלריאנית מתייחסת למכלול רחב של הורות ויחסים בתוך המשפחה. במפגשים הספיקו הקבוצות לדון בנושאים המרכזיים בתיאוריית אדלר, גם אם לא בכולם, או לא בכולם באותה רמת פירוט והעמקה.

לוח 3: פירוט הנושאים שנדונו במפגשי הקבוצות

A	הקבוצה/קורס
צרכי הילדים וההורים במשפחה – אפשרות של התנגשות ביניהם; הצבת גבולות; שייכות; שיתוף, התייעצות ובקשת עזרה; מריבות אחים; אוירה במשפחה; סוד; תרומת ההורים לאוירה בבית ולהתנהגות הילדים; מערך משפחתי – מריבות וקנאת אחים; אחריות ההורה והילד; כבוד וקבלה; שיתוף בני זוג שאינם נוטלים חלק במפגשי הקבוצה; בניית תקשורת; עידוד; פתרון בעיות; סובייקטיביות.	לוד
שייכות; דרכים מוטעות לשייכות; תשומת לב יתרה; סובייקטיביות; מריבות בין אחים; הסוד, להיבטיו השונים; חסות יתר; שיתוף, התייעצות ובקשת עזרה; הורות "טריה" לתינוקות; עידוד.	חולון
שייכות; התנהגויות מפריעות; שיתוף; סובייקטיביות; דרכי חינוך; מריבות בין אחים; עידוד; אוירה משפחתית; זוגיות.	כפר סבא - רעננה
היכרות עם השירות הפסיכולוגי; זוגיות; הסכמים במשפחה; שייכות; שיתוף, התייעצות ובקשת עזרה; עידוד; מערך משפחתי; מטרות מוטעות בהתנהגות; אוירה משפחתית; שיטות חינוך; שכר ועונש; תוצאות טבעיות והגיוניות; חוקים וגבולות.	באר שבע
סמכות הורית; חוקים וגבולות בתוך המשפחה; פינוק; חסות יתר; שכר ועונש; עונש ואלטרנטיבות לענישה; פיצוי; זוגיות במשפחה; אוירה משפחתית; שייכות; סוד.	תל אביב
שייכות; פינוק; עונש; שיתוף, התייעצות ובקשת עזרה; מערך משפחתי; דרכים מוטעות לשייכות; ציפיות של הורים וילדים; בניית הסכמים - העברת כוח ואחריות לילדים; חוקים וגבולות; קנאה ומריבות בין אחים; עידוד – רצף של חוויות מאישיות/מעודדות.	כלא אילון
שייכות; פנטזיות וציפיות לקראת השחרור; גיבוש תפקיד האב; קבלת החלטות במשפחה; התמודדות עם כעס; מריבות בין אחים; שלבי התפתחות של הילד; אלימות במשפחה ומחוץ לה (דרכי חינוך); גבולות וחוקים בתוך המשפחה; עידוד; מקום האב במשפחה – בעת המאסר ואחרי השחרור.	כלא מעשיהו

מפירוט הנושאים שנדונו במפגשי הקבוצות ומסדר הופעתם בקבוצות עולה כי ישנו קו מנחה המשותף לכל הקורסים (קבוצות), אולם גם ניתן לאפיין דגשים אחרים בכל קורס. מניתוח הדיווחים הכתובים שמילאו המנחות מטעם מכון אדלר ורכזות רשי"א אחרי כל מפגש נראה כי המנחות הגיבו לצרכים של

המשתתפים, כפי שהם בו לידי ביטוי בחוויות והנושאים שהם העלו. המנחות הדגישו חיבטים מסוימים
(כגון התייחסות לסוד היותו של האב אסיר לשעבר או מכור) ובאמצעותם התייחסו גם לנושאים קרובים
(כגון, השיתוף, התייעצות ובקשת עזרה).

שיטת המחקר

מערך המחקר

מחקר ההערכה מבוסס על מערך של "לפני – אחרי" (pre-post). כלומר, הדיווח העצמי של משתתפי הקבוצות על התפיסות והעמדות שלהם בנוגע לסגנון ואופי ההורות שלהם, נבחנו והושוו בתחילת הקורסים ועם סיומם.

בנוסף, עקב המחקר אחר אופן הפעלת הקבוצות, בכדי לסייע בהפקת לקחים לקראת האפשרות של מיסוד הפרויקט והפעלתו בסדרי גודל נרחבים. תפיסות המשיבים נבחנו באופנים הבאים:

השוואה של לפני-אחרי הקבוצה (pre-post), באמצעות מבחן t-test למדגמים מזווגים ובאמצעות מבחן א-פרמטרי – Wilcoxon rank test. בשל מיעוט המשיבים בכל קבוצה, הממצאים מתייחסים לכלל המשיבים ואין אפשרות לערוך הבחנה בין המשיבים לפי קבוצות.

כלי המחקר

כלי המחקר המרכזי לבחינת האפקטיביות של הפרויקט היה שאלון תפיסות הורות שנבנה לצורך זה. השאלון כלל מספר מרכיבים²:

1. היגדים ומקרי ארוע המבוססים על התרגום של עקרונות תיאוריית ההורות ברוח אדלר. בשאלונים התבקשו המשתתפים לציין באיזו מידה מתאים כל אחד מ- 41 היגדים למצב במשפחה שלהם ולציין מה היו עושים בשלשה מקרי ארוע.

²לפירוט השאלון ר' נספח 1

לוח 4: השטחות אליהן מתייחס שאלון המחקר

נושא	תת-נושא
שייכות סובייקטיביות, בחירה ואחריות	תפיסה לגבי המקום במשפחה ובחברה א. הבנת השוני בתפיסות העולם של בני אדם ב. קבלת האחר ג. לקיחת אחריות על הבחירות האישיות
השפעת עמדות, ערכים על עיצוב הילדים מערך משפחתי	א. אינטראקציות בין הילדים לבין עצמם ב. אינטראקציות בין החורים לילדים ג. השפעת מקום לידתו של הילד (היררכית)
דרכי חינוך נפוצות	א. פינוק ב. חסות יתר ג. שכר ועונש ד. ציפיות גבוהות לא ריאליות ה. לחץ ותחרותיות ו. ביקורת ז. רגשות אשם ופיצוי יתר
דרכי חינוך מומלצות	א. עידוד ב. התייעצות, שיתוף ובקשת עזרה ג. חוקים וגבולות ד. כבוד הדדי ה. תוצאות טבעיות והגיוניות ו. בניית הסכמים
חשיבות ההורות הטובה עבור המשיב ³ מעורבות בביה"ס של הילדים ⁴	

- מאפייני קשר של ההורה עם ילדיו – ביקורים (של הילדים בבית הסוהר ושל האב את המשפחה במהלך חופשות מבית הסוהר); פעולות שההורה נוהג לעשות עם ילדיו ותדירותם; קשר ומעורבות בבית הספר של הילדים.
- היכרות עם וצריכת שירותים חברתיים.
- משתני רקע של המשיב.
- ענין בהמשך השתלמות והמלצה על התכנית למכרים.

מקורות מידע

- המשתתפים שסיימו את הקורס בכל שבע הקבוצות, בסה"כ 93% (56/60)⁵.
- מנחות אדלר, רכזי רש"א וקצינות החינוך בכלא – ראיונות על פי מוקדים עם לאחר סיום כל קבוצה.
- מפגשי השיווק של הקבוצות – תצפיות מדגמיות.
- מסמכי הפרויקט (מסמכי תכנון, פרוטוקולים ודו"חות נוכחות וסיכום מפגשים של מובילי הקבוצות).

³ שטח זו אינה כלולה בתיאוריית אדלר, אולם שיערנו כי היא מהווה תנאי המנבא את המוטיבציה להשתתפות בתכנית מסוג זה

⁴ שטח זו נוספה כתוצאה מחצבת המטרה של עידוד החורים למעורבות בנעשה בביה"ס של ילידהם
⁵ בקבוצת לוד נערכו לאחר סיום הקבוצה גם ראיונות טלפוניים עם המשתתפים כדי לעמוד על הסיבות לשיעור הנשירה הגבוה בקבוצה זו

מאפייני הרקע של המשיבים

מגדר וגיל: רוב המשיבים הם גברים (68%, 38 משיבים) והיתר נשים (32%, 18 משיבות). חלק הארי בקבוצת הגיל בין 30-40 (63%), כרבע מבוגרים יותר (22%) ומיעוט צעירים עד גיל 30 (15%).

השכלה: שני שלישי בעלי השכלה תיכונית והיתר בעלי השכלה יסודית ופחות. שני שלישי מהמשיבים עברו את לימודיהם היסודיים ו/או התיכוניים בפנימיות.

תעסוקה: מבין המשיבים בקבוצות הקהילה, 41% דיווחו בתחילת הקורסים כי הם עובדים ועוד 21% הן עקרות בית.

מצב משפחתי: הרוב המוחלט של המשיבים נשואים (76%).

לכל המשיבים, מלבד זוג שהיה בהריון בתחילת הקורס, יש ילדים – בין ילד אחד לתשעה ילדים, ובממוצע 2.5 ילדים. גיל הילדים נע בין מספר חדשים ל-25 שנים.

גילאי הילדים הבכורים והצעירים מעידים על שונות גבוהה – לשליש מהמשיבים בכורים תינוקות או ילדים בגילאי הגן; ל-21% בכורים בגילאי ביה"ס היסודי ולאותו אחוז בכורים בגילאי חטיבת ביניים או תיכון; לרבע מהמשיבים בכורים בוגרים בני 18 ומעלה.

לשליש המשיבים ילדים צעירים תינוקות או ילדים בגילאי הגן; קרוב למחציתם הורים לילדים צעירים בגילאי ביה"ס היסודי וליתר (17%) ילדים צעירים בגילאי חטיבת הביניים או תיכון.

הרוב המוחלט של המשיבים (78%) מדווחים כי ילדיהם מתגוררים עימם בבית (או בבית זוגתם, במקרה של אבות בכלא). היתר, מתגוררים על פי רוב עם בן הזוג הגרוש/פרוד.

מספר מאסרים ומשכס: נתון זה רלוונטי למשך הזמן שהאב נעדר משגרת חיי המשפחה והילדים. הגברים מקרב המשיבים מדווחים על 3.3 מאסרים בממוצע (טווח בין מאסר אחד לשמונה), שארכו בממוצע 7 שנים. השונות בין המשיבים בהיבט זה גבוהה מאד. טווח תקופות המאסר המדווחות נע בין חצי שנה ל-15 שנים עם סטיית תקן גבוהה של 4.7 שנים. חלק מהמשתתפים לא היו עדיין הורים לילדים בתקופת מאסרם.

קשר עם ילדים בתקופת המאסר: מרבית האבות קיימו קשר תדיר עם ילדיהם בתקופת המאסר. מבין 37 אבות דיווחו 30% כי ילדיהם ביקרו אותם בכלא פעם בשבוע במהלך חצי השנה האחרונה של המאסר. שלישי נוספים דיווחו כי ילדיהם ביקרו אותם בין אחת לשבועיים (16%) לאחת לחודש (16%). במקביל, דיווחו 91% מהאבות כי במהלך החופשות שלהם מהכלא הם נהגו לבקר את נשותיהם והילדים.

צריכה מקבילה או קודמת של שירותי טיפול: אוכלוסייה שהשתתפה בפרויקט נמצאת במסגרות תמיכה וטיפול, בעיקר של הרשות לשיקום האסיר.

הרוב המוחלט (85%) נמצא בקשר עם גורם מטפל כלשהו. בקבוצות שבקהילה מדווחים למעלה ממחצית המשיבים על קשר ע"ס ממחלקת הרווחה (55%) ועוד רבע מדווחים על קשר עם רכז הרשות לשיקום האסיר (26%).

בקבוצות בכלא, מדווחים רוב המשיבים (86%, 12/14) על קשר די קבוע עם הצו"ס (בממוצע 2.7 על סולם 1-3); למעלה ממחצית המשיבים (57%) מדווחים על קשר די קבוע עם קצינת החינוך בכלא (בממוצע 2.5); ומיעוט מהמשיבים (29%) מדווחים על קשר רופף עם נציג הרשות לשיקום האסיר (1.25).

חלק ניכר מהמשיבים (43%) מדווחים כי הם משתתפים במקביל לקורס ההורים בקבוצת אחרת. רובן המוחלט קבוצות או טיפול זוגי, שמפעילה הרשות לשיקום האסיר, כגון: קבוצות למכורים נקיים, נרקומנים אנונימיים, עמיתים, תמיכה לנשות אסירים, קבוצות טיפוליות במרכזי יום. בקרב המשיבים האסירים דיווחו בודדים על השתתפות במשחקה "יד לאדם", "הדרך לאושר", תרפיה באומנויות.

למעלה משליש מהמשיבים מדווחים כי התייעצו בעבר עם גורם טיפולי כלשהו לגבי ילדיהם.

- כשליש מהנשים המשיבות או נשותיהם של האבות האסירים משתתפות כיום או שהשתתפו בעבר בקבוצות תמיכה לנשות אסירים. עדיין, הרוב המוחלט של הנשים (70%) לא נעזרו בשירות זה של הרשות לשיקום האסיר.
- הרוב המוחלט של המשיבים (76%) לא נעזרו בשירות של פ"ח לילדי אסירים.

חיכרות קודמת עם קורסי הורים של מכון אדלר: מיעוט מהמשיבים מדווח על התנסות קודמת עם קורסי ההורים של מכון אדלר (29%); רובם המוחלט (88%, 14/16) עברו את קורס "הורות בשלט רחוק" המתבצע בבתי הכלא, בשנים 1997-1999. כצפוי, כולם גברים. בממוצע, הם השתתפו ב- 11 מפגשים של קורס כזה. הטווח עליו דיווחו נע בין 2 מפגשים ל- 22, כשהשכיח הוא 10-12 מפגשים (53% מהמדווחים).

ממצאים

תפיסות בנושא הורות

נמצאו הבדלים מובהקים בין תפיסות המשיבים בתחילת הקורסים לבין תפיסותיהם בסיום הקורסים, לגבי עשרה היגדים, המייצגים מספר נושאים אליהם מתייחסים בקורס ההורים של מכון אדלר, ובראשם – דרכי חינוך נפוצות, אך גם בחיזוק דרכי חינוך מומלצות והבנה של השפעות המערך המשפחתי⁶.

מגמת ההבדל היא בהפחתה של תפיסות שהתיאוריה האדלריאנית שוללת כגון, הפחתה של רגשות אשם ופיצוי יתר, פינוק, חסות יתר ובהפחתה של לחץ ותחרותיות; לצד התחזקות של תפיסות שהתיאוריה האדלריאנית מחייבת כעידוד, ונקיטה בתוצאות טבעיות והגיוניות למעשים ולבחירות של הילדים. כמו כן, ניכר שינוי לטובה בדיווח על אופי האינטראקציות בתוך המשפחה.

לוח 5: היגדים מבחינים בין "לפני" ו"אחרי" בכלל המשיבים

(הסולם: 4 = מתאים במידה רבה 3 = מתאים במידה די רבה 2 = מתאים במידה מעטה 1 = בכלל לא מתאים)

N	ממוצע אחרי	ממוצע לפני	היגדים	
				הנושא: דרכי חינוך נפוצות רגשות אשם ופיצוי יתר
53	2.49	3.11	אני מתכוון לפצות את הילדים שלי על התקופה שישבתי בכלא בכל דרך אפשרית***	
53	2.23	2.81	אני מרגיש חייב לילדים שלי על התקופה שהייתי בכלא***	
53	2.53	2.91	כשיש לי קשיים אני מנסה להסתיר אותם מהילדים כדי שלא יפגעו**	חסות יתר
54	3.16	3.56	אני אעשה כל מה שאני יכול כדי שילד שלי לא יהיו אכזבות בחיים**	
54	2.30	2.72	הילדים שלי חייבים להצליח בחיים**	לחץ ותחרותיות
54	2.13	2.46	אני נותן לילדים שלי דוגמאות מההתנהגות של האחים שלהם או של חברים, כדי שילמדו מזה איך להתנהג*	
54	2.07	2.46	אם הילדים שלי לא יגיעו להישגים בחיים שלהם אני אראה את זה ככישלון שלי*	
53	3.34	3.02	אם הילדים שלי יצליחו בחיים שלהם, זה יהיה פיצוי למה שאני עברתי בחיים*	ציפיות גבוהות ולא-ריאליות
				הנושא: דרכי חינוך מומלצות עידוד
55	2.60	2.96	אני מעודד את הילדים שלי בעיקר כשהם מצליחים*	
			בעניינים שהם לא של חיים ומוות אני מניח לילדים שלי ללמוד בעצמם מן השגיאות שהם עושים בלי להתערב	תוצאות טבעיות והגיוניות
53	2.74	3.06	מפריע לי שיש מריבות בין הילדים שלי*	הנושא: מערך משפחתי אינטראקציות בין הילדים
54	1.89	2.17	אחרי שהילדים שלי מקבלים עונש הם מתנהגים כמו שצריך*	אינטראקציות בין הורים וילדים

** p > .05 *** p > .01

⁶ לפירוט הממצאים ר' לוחות 2-9 בנספח 2.

מהמבחן הא-פרמטרי נוסף הבדל מובהק בנושא של סוביקטיביות, בחירה ואחריות – לקיחת אחריות על הבחירות האישיות (עידוד הילד לשקול בעצמו את האלטנרטיבות ולקחת אחריות על הבחירה האישית שלו). לאחר סיום הקורסים ניכרת מגמה של אמונה ביכולתו של הילד לעשות זאת.

ממצאים אלה מתגבשים לתמונה המצביעה על תפיסה דמוקרטית יותר של הורות, בסיום הקורסים בהשוואה לתחילתם.

כדי לבחון את השפעת התכנית הנוכחית בלבד על תפיסות המשיבים, ללא השפעת ההיכרות הקודמת שיש לחלק מהמשיבים עם תיאוריית אדלר, השונו את התפיסות לפני ואחרי בקרב משיבים שאין להם רקע קודם בתיאוריית אדלר.

נמצא כי בקרב משיבים אלה תרמה התכנית בעיקר לערעור של תפיסות קודמות, המאופיינות על ידי התיאוריה האדלריאנית כדרכי חינוך נפוצות – חסות יתר, רגשות אשם ופיצוי יתר, פינוק, ציפיות גבוהות ולא ריאליות; ובנושא של סוביקטיביות, בחירה ואחריות – האמונה ביכולת של הילדים לקחת אחריות על הבחירות האישיות שלהם.

השפעת קיומו של רקע קודם בתיאוריית אדלר על תפיסות ההורים

השוואת העמדות של בוגרי קורסי הורים קודמים של אדלר לעמדות של המשתתפים האחרים מעלה כי נמצאו הבדלים מובהקים במספר היגדים בתחילת הקורסים, אך בעיקר בסיומם, בין שתי תת-הקבוצות, כאשר בעלי הרקע הקודם בקורסי אדלר מציגים עמדות החולמות יותר את התיאוריה בכל ההיגדים הנ"ל.

בתחילת הקורסים, בוגרי אדלר קודם מדווחים פחות על תחושת שייכות משפחתית התלויה-בדבר; הם נוקטים פחות בדרך של עידוד על הצלחות והתעלמות מכשלונות; הם מבינים יותר את השפעת סדר הלידה על התנהגותו של הילד וסבורים שניתן להשפיע עליה; הם מצדדים פחות בחסות-יתר ובשכר ועונש כדרכים בחינוך הילדים. ככל הנראה הם גם מרגישים שהם יודעים טוב יותר מההורים חסרי הרקע הקודם באדלר כיצד להיות הורים טובים ולפיכך, מרגישים פחות צורך ללמוד זאת.

המבחן הא-פרמטרי העלה כי בתחילת הקורסים, להורים בוגרי אדלר קודם יש פחות ציפיות גבוהות ולא ריאליות מילדיהם מאשר להורים חסרי רקע קודם באדלר ("אם הילדים שלי יצליחו בחיים זה יהיה פיצוי למה שאני עברתי בחיים"); הם בעלי תפיסה פחות היררכית של היחסים בין הורים וילדים ("אני קובע מה מותר ומה אסור בבית"); ולעומת זאת הם מרגישים פחות צורך להיות מעורבים בביה"ס של הילדים ("אני צריך לדעת מה קורה לילדים שלי בבית הספר").

בסיום הקורסים נותר בעינו ההבדל המתייחס לציפיות גבוהות ולא ריאליות: להורים בעלי ניסיון קודם עם קורסי אדלר יש פחות ציפיות גבוהות ולא ריאליות מילדיהם מאשר לאחרים. בנוסף, חל שינוי מובהק בתפיסה של ההורים בוגרי קורסי אדלר קודמים והם סבורים כיום, ברוח תיאוריית אדלר, כי יש פחות לנקוט דרך של עידוד סלקטיבי – לעודד על הצלחות ולהתעלם מכישלונות של הילדים, מאשר

בקרב הורים חסרי ניסיון קודם בקורסי אדלר.

מהממצאים עולה כי חל תהליך של הבשלה והפנמה של התפיסות האדלריאניות מהקורסים הקודמים לסיום הקורס הנוכחי. כלומר, בקרב משתתפים שיש להם היכרות קודמת עם קורסים של אדלר, תורמת התכנית לחיזוק התפיסות האדלריאניות.

השפעת הקורס על התפיסות של ההורים בקורסים בקהילה

על בסיס ההנחה שיש השפעה להקשר הסביבתי בו חיים המשתתפים ובו פועלת קבוצת המשתתפים על אופיו של הקורס, מהלכו ותוצאותיו, יש להבחין בין הקורסים שהופעלו בסביבת הכלא לבין אלה שהופעלו בקהילה. עקב מיעוט המשתתפים בקורסים בכלא התאפשר לבדוק את ההבדלים בקורסים בקהילה בלבד. בהתאם למצופה, לאחר הקורסים הביעו המשיבים פחות הסכמה עם היגדים המתייחסים ל:

- דרכי חינוך נפוצות, בהיבטים מרכזיים של חסות יתר, רגשות אשם ופיצוי יתר ובפינוק;
- מערך משפחתי היררכי, שבו נוקטים בשכר ועונש כדרך חינוכית;
- חוסר האמונה ביכולתם של הילדים לקחת אחריות על הבחירות האישיות שלהם.

השפעת התפקיד החברתי על התפיסות ההוריות

בחינה של הבדלים בתפיסות של אבות ושל אמהות בקורסים בקהילה בלבד מעלה כי בתחילת הקורסים נמצא הבדל מובהק בממוצע התשובה של אבות ושל אמהות בהיגד אחד בלבד, הנוגע בהיבט של **התייעצות, שיתוף ובקשת עזרה**. האמהות דיווחו כי הן מתביישות לבקש עצה או עזרה מהילדים שלהן במידה פחותה מזו של האבות (3.06 בממוצע לאמהות לעומת 2.39 בממוצע לאבות).

לאחר סיום הקורסים, נמצאו הבדלים מובהקים בממוצע התשובות בשלשה היגדים הקשורים לדרכי חינוך נפוצות ולמעורבות בביה"ס של הילדים: אבות חשים יותר רגשות אשם וצורך בפיצוי כלפי ילדיהם, כפי שבא לידי ביטוי בהיגד "אני מרגיש חייב לילדים שלי על התקופה שהייתי בכלא" (2.35 לעומת 1.47).

בהשוואה לאבות, לאמהות יש יותר ציפיות גבוהות ולא ריאליות מהילדים – "הילדים שלי חייבים להצליח בחיים" (2.83 לעומת 2.13) והן יותר מעורבות בהתנהגות ובלומדים של הילדים בבית הספר (2.72 לעומת 1.91).

לוח 6: היגדים מבחינים בין אבות ואמהות בקבוצות הקהילה

מסכימים יותר עם ההיגד	ממוצע אמהות N = 18	ממוצע אבות N = 24	ההיגד	
נשים	3.06	2.39	23	לפני תחילת הקורסים הנושא: דרכי חינוך מומלצות התייעצות, שיתוף ובקשת עזרה אחרי הקורסים הנושא: דרכי חינוך נפוצות רגשי אשם ופיצוי יתר
נשים	2.83	2.13	23	אני לא מתבייש לבקש עצה או עזרה מהילדים שלי אני מרגיש חייב לילדים שלי על התקופה שהייתי בכלא* הילדים שלי חייבים להצליח בחיים*
נשים	2.72	1.91	22	הנושא: מעורבות בבית הספר של הילדים מעורבות בביה"ס אני לא מתערב/ת בהתנהגות ובלמודים של הילדים שלי בבית הספר*

המבחן הא-פרמטרי העלה הבדל מובהק בתחילת הקורסים בין המשיבים האבות והאמהות בהיגד: אינטראקציות בין ההורים והילדים: אני קובע מה מותר ומה אסור בבית**

בסיום הקורסים נותר בעינו ההבדל בהיגד זה ונוספו הבדלים מובהקים בשני היגדים נוספים: דרכי חינוך מומלצות – בניית הסכמים: קשה לי לסמוך על הילדים שלי שיקיימו את מה שהתחייבו עליו* דרכי חינוך נפוצות – לחץ ותחרותיות: הילדים שלי חייבים להצליח בחיים**

השפעת הכלא והחיים בקהילה על התפיסות החוריות של האבות

השוואה של הממוצעים בין האבות בקורסים שהתקיימו בקהילה ובקבוצות שהתקיימו בכלא העלתה הבדלים במספר היגדים (4) בתחילת הקורסים ("לפני") ובמספר היגדים אחרים (3) בסיום הקורסים ("אחרי"). ההבדלים מורים כי לאבות בכלא תפיסת הורות ההולמת יותר את רוח תיאוריית אדלר מאשר לאבות בקהילה.

בתחילת הקורסים, האבות בכלא מדווחים על תחושה חזקה יותר של שייכות משפחתית ללא תנאי (כלומר, פחות הסכמה עם ההיגד "הילדים שלי יודעים שכדי להיות "ילדים של המשפחה שלנו" הם צריכים להתנהג יפה" – 1.46 לעומת 2.17). כמו כן, האבות בכלא מבטאים יותר אמונה ביכולת של הילדים לקחת אחריות על הבחירות האישיות שלהם (3.69 לעומת 3.00).

האבות בקהילה, לעומת זאת, מדווחים על תפיסה חזקה יותר של האב כבעל השליטה במשפחה ושל נקיטה בשכר ועונש כדרך חינוך אפקטיבית. תפיסות, הבאות לידי ביטוי בהיגדים "אני קובע מה מותר ומה אסור בבית" (2.57 לעומת 1.86) ו"הילדים שלי צריכים לכבד אותי (ההורה שלהם) יותר ממה שאני מכבד אותם" (2.25 לעומת 1.50).

אחרי הקורסים נותר בעינו ההבדל המורה כי לאבות בכלא תפיסת הורות ההולמת יותר את רוח

תיאוריית אדלר מאשר לאבות בקהילה. אמנם, ההבדלים שהתגלו בתחילת הקורסים נעלמים, אך אחרים עולים וחלקם נוגעים באותם נושאים – נקיטה בדרכי חינוך מומלצות והיכולת של הילדים לקחת אחריות על הבחירות האישיות שלהם.

האבות בכלל סבורים פחות כי הילדים שלהם צריכים להצליח מאד במשהו כדי לשמוע מהם מילה טובה (1.07 לעומת 1.91); הם סבורים פחות כי הילדים שלהם לא יכולים באמת להבין מה טוב בשבילם (1.64 לעומת 2.48) והם נוהגים פחות לתת לילדיהם דוגמאות מההתנהגות של האחים שלהם או של חברים כדי שילמדו מזה איך להתנהג (1.64 לעומת 2.50).

לוח 7: היגדים מבחינים בין משיבים מקבוצות בקהילה לבין קבוצות בכלל בתחילת הקורסים

מסכימים יותר עם ההיגד	ממוצע אבות בכלל N = 14	ממוצע אבות בקהילה N = 24	ההיגד	
קהילה	1.46	2.17	הילדים שלי יודעים שכדי להיות "ילדים של המשפחה שלנו" הם צריכים להתנהג יפה*	הנושא: שייכות
קהילה	1.86	2.57	אני קובע מה מותר ומה אסור בבית*	הנושא: מערך משפחתי אינטראקציות בין ההורים והילדים
קהילה	1.50	2.25	הילדים שלי צריכים לכבד אותי (ההורה שלהם) יותר ממה שאני מכבד אותם*	הנושא: דרכי חינוך מומלצות כבוד הדדי
כלל	3.69	3.00	לקיחת אחריות על בחירה ואחריות - סוביקטיביות, בחירה ואחריות על הבחירות האישיות	הנושא: סוביקטיביות, בחירה ואחריות על הבחירות האישיות

לוח 8: היגדים מבחינים בין משיבים מקבוצות בקהילה לבין קבוצות בכלל אחרי הקורסים

מסכימים יותר עם ההיגד	ממוצע אבות בכלל N = 14	ממוצע אבות בקהילה N = 24	ההיגד	
קהילה	1.07	1.91	הילדים שלי צריכים להצליח מאד במשהו כדי לשמוע ממני מילה טובה*	הנושא: דרכי חינוך מומלצות עידוד
קהילה	1.64	2.48	אני חושב שהילדים שלי לא יכולים באמת להבין מה טוב בשבילם**	הנושא: סוביקטיביות, בחירה ואחריות לקיחת אחריות על הבחירות האישיות
קהילה	1.64	2.50	אני נותן לילדים שלי דוגמאות מההתנהגות של האחים שלהם או שך חברים כדי שילמדו מזה איך להתנהג*	הנושא: דרכי חינוך נפוצות לחץ ותחרותיות

המבחן הא-פרמטרי העלה הבדלים מובהקים בתחילת הקורסים ובסיומם, במספר היגדים. בכל ההיגדים נמצא כי האבות המשיבים מקרב הקבוצות בקהילה מחזיקים בדעות פחות סובלניות כלפי ילדיהם.

בשני מועדי הבדיקה האבות המשיבים מהקבוצות בכלא מחזיקים בממוצע בתפיסות אדלריאניות יותר מאשר האבות מהקבוצות בקהילה:

בתחילת הקורסים האבות בכלא מעידים על עצמם כיותר מעורבים בלימודים ובהתנהגות של ילדיהם בבית הספר והם פחות מאמינים בשכר ועונש כדרך חינוכית אפקטיבית.

בסיום הקורסים האבות בכלא מביעים יותר אמון בכך שילדיהם יקיימו את מה שהתחייבו עליו מאשר האבות בקהילה. האבות בקהילה מסכימים יותר עם התפיסה ההיררכית, לפיה ההורים קובעים מה מותר ומה אסור בבית, מאשר האבות בכלא.

ייתכנו לפחות שני הסברים מנוגדים לממצא זה. האחד, שלאסירים יש תמונה יותר "רומנטית" של יחסי הורים-ילדים, משום שאינם אינם חווים אותם באופן יומיומי.

החסבר האחר קשור לעובדה שחלק נכבד מהאסירים השתתף במהלך השנתיים האחרונות בקורסים "הורות בשלט רחוק" שהפעילו מכון אדלר ושב"ס בבתי הכלא. 10 מתוך 16 המשיבים שהם בוגרי אדלר קודמים (63%) באים מהקבוצות שבכלא. אותם 10 משיבים מהווים 71% מכלל המשיבים מהקבוצות שבכלא.

השפעת המגורים עם הילדים על תפיסותיהם של האבות

ביקשנו לבחון אם למגורים של האב עם הילדים או בנפרד מהם יש השפעה על התפיסות ההוריות של האבות. לצורך כך, השונו רק את התפיסות של האבות מהקורסים בקהילה.

נמצא כי למשתנה המגורים יש אכן השפעה ואבות שילדיהם חיים עימם מדווחים על תפיסות הוריות נוקשות יותר בהשוואה לאבות החיים בנפרד מילדיהם.

בתחילת הקורסים, אבות שילדיהם חיים איתם מגלים יותר רגשות אשם ופיצוי יתר ("הילד שלי לא מתנהג כמו שצריך בגלל שהייתי בכלא") והם נוקטים יותר בדרך של שכר ועונש כדי לחנך את הילדים ("אחרי שהילדים שלי מקבלים עונש הם מתנהגים כמו שצריך") מחד גיסא, אולם מאידך גיסא, הם פחות מתערבים בבחירת החברים של הילדים.

בסיום הקורסים, האבות שילדיהם חיים איתם מדווחים על מידה נמוכה יותר של קבלת האחר ("אני אכבד החלטה של הילד שלי אפילו אם אני לא מסכים לה"), על פחות סובלנות להשפעת המערך המשפחתי על אינטראקציות בין הילדים לבין עצמם ("מפריע לי שיש מריבות בין הילדים שלי") ועל פחות נכונות/סבלנות לתת לילדים לחוות את התוצאות הטבעיות וההגיוניות של בחירותיהם ומעשיהם (ארוע א', ר' בלוח 5 בנספח 2).

פעילויות משותפות הורים-ילדים

בין תחילת הקורסים לסיומם לא ניכר כל שינוי בדיווח של המשיבים בקורסים בקהילה על תכני הפעילויות שהם עושים עם ילדיהם ועל התדירות של פעילויות אלה. נתונים אלה מתייחסים, כמובן, רק למשיבים מחמש הקבוצות בקהילה.

נמצא הבדל מובהק בזמן הצפייה הממוצע עם הילדים. כלומר, לאחר התכנית, מדווחים אבות בקהילה שילדיהם חיים עימם, כי מבליס יותר עם ילדיהם בצפייה בטלוויזיה (2.93 בממוצע לעומת 2.14)

קשרים עם בית הספר של הילדים

לפני הקורסים ובסיומם חלק הארי של המשיבים מדווחים על קשר פסיבי יחסית עם ביה"ס של הילדים, הבא לידי ביטוי בכך שהילדים; ו/או בת/בן הזוג מעדכנים את ההורה המשיב.

עם זאת, בסיום הקורסים ניכר גידול בשלשה סוגי קשרים המעידים על גילוי יוזמה וענין מצדו של ההורה – השתתפות באסיפות וימי הורים (מ- 36% ל- 50%); קיום שיחות אישיות עם המורים (מ- 38% ל- 46%); והתנדבות לעשות דברים בביה"ס (מ- 2% ל- 13%). ר' פירוט בלוח 7 בנספח 2.

ניתן לראות חיזוק למגמה זו גם בעליה במספר המדווחים על התעדכנות לגבי המצב בבית הספר באמצעות ילדיהם. עליה זו עשויה להעיד על התעניינות רבה יותר מצדו של ההורה (במיוחד אם הוא אסיר ומוגבל ביכולתו ליזום קשר עם גורמים מחוץ לכלא).

רמת היכרות עם שירותים

אחת ממטרות הפרויקט היא להגביר את המודעות של המשתתפים לצריכת שירותים מסייעים מסוגים שונים. בתחילת הקורסים נשאלו המשתתפים באיזו מידה הם מכירים מגוון של שירותים ובסיומם הם נשאלו באיזו מידה הם מעוניינים להיות בקשר עם כל אחד משירותים אלה.

בתחילת הקורסים, רמת ההיכרות של המשיבים עם השירותים השונים היא נמוכה למדי. הלשכה הסוציאלית, רופא ילדים/משפחה, הרשות לשיקום האסיר והמתנ"ס הקהילתי הם השירותים המוכרים ביותר (2.98, 2.96⁷, 2.74 ו- 2.40, בהתאמה) ואיתם הביעו המשיבים ענין בסיום הקורס להיות בקשר.

⁷ יתכן שלא כל המשיבים מזהים את המטפלים המוכרים להם במסגרת מחלקות הרווחה עם הרשות לשיקום האסיר ולכן חלק קטן ציין שאינו מכיר את הרשות למרות שכולם הגיעו לקורס דרכה.

כמו כן, ניכר ענין מתון להיות בקשר עם שני שירותים, שלא היה עליהם מידע רב בתחילת הקורסים – עם תחנה לייעוץ נישואים ועם היועצת בבית-הספר של הילדים.

השוואה בין הגברים והנשים בסיום הקורסים מעלה כי לנשים יש נטיה לגלות יותר ענין בשירותים לעתות מצוקה – תחנה לבריאות הנפש, תחנה לייעוץ נישואים, מרכז למניעת אלימות במשפחה ורופא ילדים/משפחה.

השוואה בין משתתפים בקורסים בקהילה ובכלא מעלה כי, באופן צפוי, למשתתפים מהקהילה ענין גבוה יותר בשירותי הלשכה הסוציאלית (2.47 לעומת 1.92 בממוצע) וענין בפר"ח לילדי אסירים (2.3 לעומת 1.8, בממוצע).

נמצא כי לבוגרים של קורסי אדלר הקודמים יש פחות ענין בשירותים שלעיל (לשכה סוציאלית ופרויקט פר"ח) וכן בקשר עם עובד +18 מאשר למשתתפים האחרים. בשל החפיפה הכמעט-מלאה בין בוגרים של קורסי הורים של אדלר לבין משתתפים מהקבוצות בכלא לא ניתן לדעת לאיזה מהמשתתפים (נמצא בכלא / בוגר של קורס אדלר קודם) יש לייחס את רמת הענין בשירותים אלה.

נראה, אם כן, כי מעבר להבדלים בין תת-הקבוצות, הקורסים תרמו להרחבה מסוימת של מעגל השירותים שיש למשיבים ענין להסתייע בהם.

המשכיות והמלצה

הרוב המוחלט של המשיבים (95%) מדווחים בסיום הקורסים כי הם מעוניינים להמשיך ולהיפגש במתכונת קבוצתית – זו או אחרת.

שני שלישים ויותר מעוניינים הן במפגשים בעלי תכנים לימודיים והן במפגשים בעלי תכנים חברתיים. קרוב למחציתם מעוניינים מאד להמשיך ללמוד יחד (48%) ו-19% נוספים מביעים ענין מתון בהמשך הלימוד המשותף. 41% מעוניינים מאד להיפגש לשם פעילות חברתית ו-27% נוספים מביעים בכך ענין מתון.

כל המשיבים מוסרים כי ימליצו למכריהם להשתתף בקורס כזה, מלבד משיב אחד, שעדיין מתלבט.

סיכום

מטרתו של המפעל המיוחד "אבות אסירים משוחררים ובתחליכי שחרור" היא להקנות למשתתפים בו כלים להורות פעילה שיקלו עליהם להשתלב מחדש במסגרת המשפחה, ברוח יותר דמוקרטית, שתפנית ותוך גילוי מעורבות בחינוך הילדים בתחומים השונים.

במסגרת המפעל המיוחד התקיימו 7 קורסים להורים של מכון אדלר בקרב אוכלוסיית היעד של הרשות לשיקום האסיר – אסירים לקראת שחרור ואסירים משוחררים ובנות זוגם.

מחקר ההערכה שליווה את הפרויקט התבסס על מערך השוואתי "לפני – אחרי" (pre-post): השוואת הדיווח העצמי של משתתפי הקבוצות על התפיסות והעמדות שלהם בנוגע לסגנון ואופי החורות שלהם, בתחילת הקורסים ועם סיומם. בנוסף, עקב המחקר אחר אופן הפעלת הקבוצות, בכדי לסייע בהפקת לקחים לקראת האפשרות של מיסוד הפרויקט והפעלתו בסדרי גודל נרחבים.

במסגרת שבעת הקורסים השתתפו 101 אסירים, אסירים משוחררים ובנות זוגם. מתוכם, סיימו 60 את הקורסים. הדיווח הנוכחי מבוסס על 56 משיבים, 38 מתוכם, גברים (68%) ו-18 נשים (32%). שיעור המסיימים הממוצע לקבוצה עומד על 63%.

לדברי נציגי רש"א, באוכלוסיית היעד של אסירים ובני-משפחותיהם קיים קושי לגייס מספרים גדולים של משתתפים לפעילות קבוצתית. גם בקבוצות שנבחנו, מספר המשתתפים לא היה גדול מלכתחילה ולפיכך היה קיים סיכון שאחוז נשירה גבוה יפגע ביכולת להפעיל קבוצה עם הנותרים. אולם, חשש זה לא התממש והקבוצות שמרו על יציבותן, על פי רוב. נראה כי מתכונת ההפעלה של הפרויקט הולמת, על פי רוב, את הצרכים של אוכלוסיית היעד ובעלת גמישות להשתנות על פיהם.

כאמור, מטרת הפרויקט נוסחו באופן אופרטיבי:

- "להקנות כלים להורות פעילה, שיבטיחו שיתוף בחינוך הילדים בתחומים השונים כגון, מעורבות ההורה במסגרת החינוכית בה פועל הילד, קבלת החלטות הקשורות בילד..."

- "לסייע לאסיר להתוודע ולצרוך שרותים שונים המוצעים בבי"ס ובקהילה הן בתחום הטיפולי... והן בתחום ההפגתי".

ממצאי המחקר מצביעים בעיקר על שינויים שחלו בתפיסות ההוריות של המשתתפים, בתקופת הקורסים, ובמידה פחותה על השגת המטרה של התוודעות לשירותים בקהילה. השינויים שנמצאו בתפיסות המשתתפים אינם מובנים מאליהם. משמעותם של השינויים מקבלת משנה חשיבות ותוקף על רקע המאפיינים הבעייתיים של משפחות האסירים ושל החורות באוכלוסיית היעד של הפרויקט, כפי שתוארו בסקירת הספרות וכן על רקע העובדה שמספר המפגשים הקבוצתיים קטן בחצי מהמפגשים בקבוצות הורים רגילות של מכון אדלר (15 לעומת 30).

באופן כללי, מעידים הממצאים על התפתחותה של תפיסה "דמוקרטית" וסובלנית יותר של הורוח

הנושאים העיקריים לגביהם חלו שינויים בתפיסות המשתתפים בין תחילת הקורסים לסיומם :
דרכי חינוך נפוצות – בהיבטים של רגשות אשם ופיצוי יתר ; חסות יתר ; פינוק ; לחץ ותחרותיות ; ציפיות גבוהות / לא ריאליות ; **דרכי חינוך מומלצות** – עידוד, כבוד הדדי, בניית הסכמים ; **מערך משפחתי** – בהיבט של אינטראקציות בין הילדים ; **סובייקטיביות ובחירה** – בהיבטים של הבנת השוני בתפיסת העולם של בני-אדם וקבלת האחר.

הבדלים אלה נותרו בעינם גם בקבוצות של מודל הקהילה בלבד – כלומר, קורס משותף לשני ההורים.

במספר נושאים ו/או היבטים שלהם חלו שינויים קלים או שלא חלו שינויים כלל בתפיסות המשיבים בין שני מועדי הבדיקה – בעיקר בנושא של דרכי חינוך מומלצות, בהיבטים של התייעצות, שיתוף וקבלת עזרה ; תוצאות טבעיות והגיוניות ; ובנושא של השפעת עמדות וערכים על עיצוב הילדים.

נראה כי הבדלים אלה בין תחילת הקורסים לסיומם משקפים הן את הדגשים שניתנו במפגשים על הנושאים השונים בתיאורייה האדלריאנית, והן את האופי הצפוי של תהליך שינוי עמדות. ניתן לצפות לשינויים בשני אפיקים : בתחילת התהליך ייראו ביטויים של ערעור תפיסות קיימות ובהמשך ביטויים של אימוץ תפיסות חדשות ; בתחילת התהליך ניכר יהיה יישום של ביטויים חיצוניים של השינוי ורק לאחר זמן יבוא לידי ביטוי שינוי בערכים בסיסיים המנחים את תפיסותיו של האדם ואת התנהגותו.

מספר משתני רקע נמצאו משפיעים על התפיסות ההוריות :

התפקיד החברתי – אמהות מדווחות בתחילת הקורסים כי הן פחות מתביישות להתייעץ עם ילידהן מאשר האבות. הבדל זה מטשטש/נמוג לאחר הקורסים. לעומת זאת, עולים הבדלים אחרים ביניהם – בעוד האבות מדווחים יותר על רגשות אשם וצורך לפצות את ילדיהם, מדווחות האמהות על ציפיות גבוהות ולא ריאליות מהילדים, לצד מעורבות גבוהה יותר בלימודים ובהתנהות של הילדים בבית הספר.

מעניין לציין את ההבדלים שנתגלו בין תפיסותיהם של הגברים והנשים (בקורסי הקהילה) : המשיבים הגברים פחות גמישים ופחות מאמינים ביכולת של הפרט להשתנות. ההורות של הגברים מקרב המשיבים מונעת יותר על פי רגשות אשם וצורך לפיצוי יתר של הילדים ועבורם חופש מחוקים משמעו אושר.

בתפיסות ההורות של הנשים ניכרים יותר לחץ, תחרותיות והקפדה על חוקים וגבולות. בה בעת, הנשים מגלות יותר סובלנות כלפי האחר.

מגורים עם הילדים – נמצא כי האבות בקהילה (אסירים משוחררים) שילדיהם חיים איתם, מחזיקים בתפיסות נוקשות יותר של הורות מאשר לאבות שילדיהם חיים בנפרד מהם. לדוגמא : אבות שחיים עם ילידהם מביעים יותר הסכמה עם היגדים המצדדים בשכר ועונש כדרך חינוך – "אחרי שהילדים שלי מקבלים עונש הם מתנהגים כמו שצריך", הם חשים יותר רגשות אשם כלפי ילידהם – "הילד שלי לא מתנהג כמו שצריך בגלל שהייתי בכלא". אבות אלה גם מגלים פחות הבנה כלפי ההשלכות שיש למערך המשפחתי על היחסים בין בני המשפחה – "מפריע לי שיש מריבות בין הילדים שלי". לעומת אבות

החיים בנפרד מילדיהם הם מגלים פחות קבלה של האחר – "אני אכבד החלטה של הילד שלי אפילו אם אני לא מסכים לה" ופחות מניחים לילדהם לחוות תוצאת טבעיות והגיוניות של מעשיהם והחלטותיהם.

אב אסיר / משוחרר – נמצא כי אבות אסירים משוחררים מחזיקים בתפיסות נוקשות יותר של הורות מאשר לאבות האסירים (בכלא). יתכן שהדבר נובע מהעובדה שהמשיבים האסירים אינם חווים באופן יומיומי את היחסים עם ילדיהם ויתכן גם שזוהי עדות לתהליך של הבשלה אצל אותם אסירים שעברו בשנתיים האחרונות את קורס "הורות בשלט רחוק" בכלא. נזכיר כי אסירים אלה מהווים 74% מכלל המשיבים בקבוצות הכלא.

התנסות קודמת בקורסי הורות של מכון אדלר – לאבות בעלי היכרות קודמת עם קורסי ההורות של אדלר יש תפיסות הוריות דמוקרטיות וסובלניות יותר מאשר לאבות חסרי היכרות כזו. כלומר, ניכרת השפעה חיובית לחשיפה מתמשכת וחוזרת לתכנים של "אדלר".

כידוע, שינויים התנהגותיים הם הביטוי האחרון של שינוי בתפיסות ועמדות. הם קשים יותר למימוש וצריכים חיזוקים רבים כדי לתמוך בהם ולייצבם. ואמנם, במדדים ההתנהגותיים נמצאו הבדלים מובהקים מעטים בין תחילת הקורסים לסיומם, אך כלל ההבדלים מצביעים על מגמה של שינוי:

פעילויות משותפות של הורים וילדים – האבות בקהילה דיווחו בסיום הקורס כי הם יותר נוהגים לצפות עם ילדיהם בטלוויזיה מאשר עשו לפני תחילת הקורסים; **קשר עם ומעורבות בבית הספר / הגן** – ניכרת עליה בהיקף הקשר ומקורות המידע שמהם ניזונים ההורים על הנעשה בבית הספר של ילדיהם: יותר הורים מדווחים על קשר עם המורים בבית הספר ועל השתתפות באסיפות הורים. יש לציין כי יותר הורים מדווחים כי הם ילדיהם מספרים להם על הנעשה בבית הספר. ממצא זה עשוי להעיד באופן עקיף על שיפור הקשר בין הילדים וההורים; **היכרות עם שירותים בקהילה וצריכתם** – רמת ההיכרות של הנבדקים עם שירותים בקהילה די נמוכה.

נראה אפוא, כי המטרה של היכרות עם שירותים ועידוד הצריכה שלהם הושגה באופן חלקי. רמת ההיכרות ההתחלתית של המשיבים עם השירותים המסייעים השונים בקהילה אינה גבוהה. בסיום הקבוצות נותרה רמת עניין גבוהה בשירותים מוכרים (רופא ילדים / משפחה, הלשכה הסוציאלית והמתנ"ס הקהילתי) והרחבה מסוימת של העניין בשירותים פחות מוכרים (כגון, היועצת בבית הספר של הילדים).

לנשים יש נטיה לגלות יותר עניין בשירותים לעתות מצוקה, כגון תחנה לבריאות הנפש, תחנה לייעוץ נישואים, מרכז למניעת אלימות במשפחה.

משתתפי הקורסים גילו רמה גבוהה מאד של שביעות רצון מהקורסים. הדבר בא לידי ביטוי בנכונות של כל המשיבים להמליץ על קורס ההורים של אדלר למכריהם וכן ברצון שהביע הרוב המוחלט להמשיך את המתכונת הלימודית. יש לציין כי למעלה משני שלישי מהמשיבים הביעו עניין שלמפגשים יהיה גם תוכן חברתי. דבר זה מעיד לדעתנו על פונקציה חשובה נוספת שממלאים הקורסים – קבוצת תמיכה

להורים בעלי מאפיינים וצרכים דומים בנושא ההורות של אסירים לקראת שחרורו ומשוחררים ובנות הזוג שלהם.

לסיום, נראה כי עקרונות הפעולה עליהם מבוסס הפרויקט הולמים במידה די רבה את המרכיבים שנמצאו בספרות כמאפיינים תכניות שיקום אפקטיביות. הדבר נכון בראש ובראשונה בקיום הקורסים להורות בקהילה, בשונה מרוב התכניות שנסקרו בספרות (Hollin, 1999). גם במודל של הפעלת קורס הורים בכלא, קיים אלמנט של קישור באמצעות שילוב בנות הזוג של האסירים בחלק ממפגשי הקורס. כמו כן, התקיימו בפרויקט המאפיינים של מעורבות גבוהה של יוזמי ומתכנני הפרויקט בישום ובביצוע שלו; של התאמת סגנון הלמידה בקורס ליכולת ולסגנון הלמידה של המשתתפים, תוך מתן דגש על שיתוף במקרי ארוע ולמידה חוויתית; ושל שילוב מסוים בין הקניית ידע תיאורטי להתייחסות לעמדות ואמונות של המשתתפים בקורס.

הממצאים המורים על שינוי בתפיסות ההורות של המשתתפים ובמידה מסוימת גם בביטויים ההתנהגותיים של תפיסות אלה, מחזקים את הסבירות שקורס ההורים תורם לשיקום מוצלח של האבות האסירים. זאת, ברוח המסקנות החוזרות בספרות על קיומו של קשר חזק בין לכידות ותמיכה משפחתית חזקות לבין שיעורי חזרה נמוכים של האבות לפשע (Ohlin, 1954,1970, Fenton, 1959, Carlson & Cervera, 1991, הופמן, 1985). נראה כי דפוסי ההורות האדלריאנים מחזקים את משפחות האסירים והן הופכות להיות משאב ומקור תמיכה עבור האסיר ופחות מקור של לחץ העשוי להקשות על תהליך השיקום. חיזוק ההיבטים החיוביים והנורמטיביים בתפקדיו ובתפקודו של ההורה האסיר והאסיר המשוחרר מהווים נדבך בבניית תחושת המסוגלות העצמית והדימוי העצמי הנורמטיבי של האסיר המשוחרר.

המלצות

על בסיס הממצאים, המעידים על השפעות מסוימות של ההשתתפות בקורסי ההורים בשיטת אדלר על התפיסות ההוריות של המשתתפים, מומלץ לכלול את קורס ההורים בסל השירותים שהרשות לשיקום האסיר מציעה לקהל היעד שלה, כמחלף של שגרה. עם זאת, נחוץ לדעתנו לחזק את מודל הפעולה של הפרויקט באמצעות הכנסת שינויים במספר היבטים של הקורס. זאת, כדי להעלות את מידת האפקטיביות שלו ולשמר את האפקט של הקורס למשך זמן ארוך יותר.

חיזוק ההלימה בין מטרות לאמצעים

לפרויקט הוצבו שתי מטרות שאינן תלויות זו בזו. בנוגע למטרה של שינוי סגנון ההורות, נראה כי מחד גיסא, מהתכנון עולה ציפייה לשינוי כולל, גם אם לא מעמיק, בכל ההיבטים בהם עוסקת התיאוריה האדלריאנית. ציפייה זו עולה מהעובדה שלא הוגדרו תחומים עיקריים בהם הם מצפים לשינוי, לנוכח 15 המפגשים המתוכננים לכל קבוצה.

מאידך גיסא, קורסים אלה קצרים בכמחצית מקורסי ההורים שמציע מכון אדלר לאוכלוסייה הרגילה, שאינה מוגדרת כמרובת בעיות, כאוכלוסיית היעד של הפרויקט הנדון. מספר המפגשים המצומצם המוקצה לפרויקט, מקטין את הסבירות להשגת המטרות שהוצבו לו מלכתחילה.

בנוגע למטרה של הגברת המודעות לשירותים בקהילה והגברת הצריכה שלהם, יש לציין כי לא הוגדרו באופן מספק האמצעים והתשומות הנדרשים לשם השגת המטרה – כיצד להתייחס להיבט זה? מהן הסיבות לצריכה מוגבלת של שירותים? כיצד ניתן להתמודד עמן? על ידי מי? באלו אמצעים? איזה היקף זמן יש להקדיש לכך במסגרת הקורס או בנוסף עליה? אם יש עניין להשיג את המטרה, יש לתת מענה לשאלות אלה בתכנון הקורס.

לפיכך, מומלץ להעלות את מידת ההלימה בין כל אחת ממטרות הפרויקט לבין תשומותיו ומתכונתו. מלכתחילה שינוי סגנון ההורות היא המטרה העיקרית לפרויקט. לפיכך, יש לדעתנו לרכז את המאמצים בהשגת מטרה זו. יש מקום להניח כי גם צריכת שירותים תגבר עם שינוי סגנון ההורות לדמוקרטי ופתוח יותר.

מיקוד המשאבים בקבוצות אסירים משוחררים ובנות-זוגם בקהילה

להבנתנו יש חשיבות רבה לקיים קורסים להורים הן בכלא והן בקהילה, אולם קיימות מספר סיבות להמלצה למקד את המשאבים המוגבלים של הרשות בקבוצות בקהילה:

- אופי ההורות בקהילה ובכלא שונה באופן מהותי, בין השאר בשל סוג המגע בין הילד וחהורה (ישיר לעומת בלתי ישיר) ומידת האינטנסיביות של הקשר ביניהם (יומיומי לעומת ביקורים מוגבלים). לאופי ההורות יש השפעה על הסוגיות שמביאים המשתתפים למפגשי הקורס ועל יכולתם ללמוד תוך כדי יישום את עקרונות ההורות ברוח אדלר. טענה זו מקבלת תימוכין גם מהממצאים עליהם מדווחת Harrison (1997), לגבי מוגבלות האפקט של תכניות הורות לאסירים, תוך כדי תקופת מאסרם.

- מיקוד ההתערבות ברמת היחידה החורית – בקהילה מתאפשרים לימוד משותף של זוג ההורים (למעט מקרים יוצאי דופן). ללימוד כזה יש השפעה מקיפה ומעמיקה יותר על המשפחה כמכלול, מאשר למידה של אחד ההורים בלבד.
- ייעול של הקצאת משאבי הרשות לשיקום האסיר – בכלא קיים פרויקט "הורות בשלט רחוק" של מכון אדלר, המיועד לאסירים בתקופת ריצוי מאסרם. מומלץ להרשות השתתפות של אסירים לפני שחרור בקורסים אלה, מה גם שבכלא ניכר קושי לגבש קבוצה מספקת של אסירים הנמצאים לפני שחרור עבור קורס ההורות של הפרויקט הנוכחי.
- מורכבותה של יחידת ההנחיה – העבודה ב"קו", כלומר, שני מנחים המובילים קבוצה, היא סיטואציה מורכבת בכל מקרה. בקורסים שבכלא, גוברת המורכבות משום שביחידת ההנחיה שותפים שלושה מנחים, המייצגים שלשה ארגונים שונים. הניסיון בפרויקט מראה כי במשולש זה טמון פוטנציאל גבוה יותר של קונפליקט, המקשה עוד יותר על תפקוד המנחים ומשנה את המודל/המסר המועבר אל הקבוצה.

הרחבת מסגרת הזמן של הקורס

מספר מפגשי הקבוצה הוא מינימאלי להיקף הנושאים שתוכנן לטפל בהם. ואכן, מדיווחי מובילי הקבוצות ברור שלא ניתן היה להתייחס לכולם. למרות זאת, כמות המפגשים ככל הנראה מספקת כדי ליצור מגמה ברורה של אפקטיביות. יש להניח שככל שיתווספו מפגשים לקורס הבסיסי כן יעמיק תהליך השינוי שניכר במשתתפים והוא יהיה יציב יותר. מומלץ להרחיב באופן משמעותי את מסגרת הזמן של הקורס כדי להשיג את מטרת הפרויקט, אף מעבר למסגרת הזמן הנהוגה בקבוצות הורים "רגילות" (25 מפגשים). זאת, בשל המאפיינים הייחודיים של אוכלוסיית היעד – התיאוריה האדלריאנית מציבה מודל הורי העומד בניגוד למאפיינים אישיותיים וסביבתיים שכתיים בקרב עבריינים (תפיסת עולם נוקשה וסמכותית, פריצת גבולות וכיו"ב); המערך המשפחתי במשפחות אלה עבר טלטלה כפולה – באחת, עם מאסרו של האב והיעדרותו מן הבית ובשנית, עם חזרת האב ותזוזה בתפקידים המשפחתיים; האב עצמו, שלא כבמשפחות נורמטיביות, נמצא במשבר אישי, הכרוך במעבר מן הכלא והאתגר להשתלב מחדש בעולם הנורמטיבי (ביאלר, 1999, הופמן, 1989, א', 1986). במסגרת זמן רחבה יותר היה ניתן להתייחס למגוון גדול יותר של תכנים הקשורים בסגנון ההורות לפי התיאוריה האדלריאנית. בנוסף, הלמידה בקורס ההורים היא תהליכית וחוויתית. לפיכך, על פרק הזמן לאפשר הבנה, התנסות והפנמה של התפיסות וההתנהגות החורית. ממצאי המחקר מצביעים על השפעה של הקורס בערעור תפיסות קודמות ותומכים בהשערה כי לו היה הקורס ארוך יותר היתה מתאפשרת העמקה של השפעתו גם על עיצוב תפיסות חדשות וגיבושן.

הקצאת זמן לעיבוד המפגשים החווייתיים

המפגשים החווייתיים נמצאו חשובים ביותר לתהליך הלמידה של הנושאים הכלולים בתיאורית אדלר והם הולמים את סגנון הלמידה של אוכלוסיית היעד של הפרויקט (Hollin, 1999). מומלץ לשמור על היחס הקיים בין מפגשי ההעשרה לבין המפגשים הלימודיים. עם זאת, מומלץ לקחת בחשבון זמן נוסף, במהלך המפגשים הלימודיים, לשיתוף ועיבוד החוויות של המשתתפים ממפגשי ההעשרה. כמו כן, מומלץ להקפיד על פיזור של מפגשי ההעשרה באופן שווה בין המפגשים הלימודיים, כדי שניתן יהיה לנצל אותם באופן היעיל ביותר.

יצירת מסגרות-המשך עבור בוגרי הקורסים

לא ניתן להמעיט בחשיבות של תחזוקה ותמיכה בתהליך השינוי שעברו בוגרי הקורסים, דווקא לנוכח הציפיה לשינוי מעמיק בעמדותיהם, בתפיסותיהם ובהתנהגותם. לפיכך, מומלץ ליצור מסגרות המשך, כגון - "מועדוני בוגרים" אזוריים, שיהיו פתוחים בפני בוגרי הקבוצות שבסביבתם. במפגשים אלה יתבצע רענון וליבון סוגיות שעולות בחיי היומיום בהקשר של ההתנהגות ההורית. המפגשים יחזקו את השינויים שנמצאו בתפיסות, ויגבשו את הקבוצה כמקור לתמיכה הדדית של חבריה לאורך זמן. מומלץ לקיים מפגשים המשך בתדירות של כאחת לחודש, כדי שלא להעיק מצד אחד על המשתתפים ומצד שני לשמור על תחושה של רצף ועניין.

הרחבת קריטריון הזכאות להשתתף בקורס

עד כה הוגדרו כזכאים להשתתף בקורס אסירים עד 180 יום לפני שחרור ואסירים המשוחררים עד שנתיים מהכלא ובנות זוגן. הניסיון מורה כי קיים קשר מועט בין ותק השחרור לבין הבשלות של בני הזוג – ביחד ובנפרד, להתמודד עם סוגיות הוריות מעמדה של למידה ונכונות לבצע שינויים באורח החיים המשפחתי. הנתונים מראים כי דווקא האסירים המשוחררים "הטריים" נשרו במהרה מהקורס. ככל הנראה, נחוץ פרק זמן של התארגנות מחדש ותחושה של בטחון יחסי בהתמקמות המחודשת מחוץ לכלא (במונחי משפחה, עבודה, חברים) המאפשר להתבונן בה מחדש.

הגדרה מחדש של מספר המשתתפים, הרכב הקבוצה ושיעור נוכחות אישי

יש להחליט מהו המספר המינימאלי של משתתפים המקיים גם את התנאי של כדאיות ויעילות ארגונית וגם מאפשר לבצע עבודה קבוצתית משמעותית.

הניסיון המועט הראה כי למשתתפים של קבוצה על בסיס אזורי יש קשיים בהתמדה ולפיכך, לא מומלץ לקיים קבוצה כזו כהתנסות ראשונה בקורס אדלר. קבוצה אזורית אפשרית במסגרת "מועדון בוגרים", שמשתתפיו ביססו את זיקתם למסגרת.

הקבוצות בקהילה מיועדות לאסירים משוחררים ובנות זוגם (בהווה ובעבר), אך גם משתתפים שהם הורים בודדים מתקבלים אליהן. בשל הדינאמיקה הזוגית המאפיינת את הקבוצות, מומלץ לשמור על מינון נמוך של הורים בודדים (אבות גרושים/פרודים) לקבוצה. אם יש הורה בודד, עדיף לצרף עוד הורה יחיד כדי להפחית את תחושת החריגות.

הניסיון מורה כי בחלק מהקבוצות הרכב המשתתפים היה נתון לשינויים קיצוניים ממפגש למפגש, בשל רמת נוכחות נמוכה של המשתתפים הקבוצה. ברמת המשתתף הבודד עולה שאלה לגבי יכולת הלמידה, ההבנה וההפנמה של נושאי העבודה בקורס בתנאים של השתתפות בלתי רציפה. ברמת הקבוצה, אין ספק כי חוסר עקביות בהרכב הקבוצה מקשה על התפתחות אקלים תומך, המאפשר פתיחות וחשיפה, החיוניים לסוג הלמידה בקורס כזה. למרות הקושי להתמיד בפעילות כלשהי, האופייני לאוכלוסייה זו, מומלץ להגביל את מספר ההיעדרויות ולהגדיר את סף ההשתתפות המזכה את המשתתף בתעודת סיום. מומלץ לשקול עיגון של כללים אלה ב"חוזה" שייחתם עם המשתתפים.

הבחרת מקומה של רכזת רש"א

רכזות רש"א הן נשות הקשר של הרשות אל משתתפי הקבוצות ונושאות באחריות הארגונית כלפיהם. במקביל, הן מהוות דמויות מקצועיות משמעותיות עבור המשתתפים. הרכזות הן הגורם המארגן את הקבוצות – משלב איתור המועמדים המתאימים, דרך שיווק הקורס אליהם, גיוסם ושמירה על קשר רציף עם המשתתפים, תוך סיוע בהתמדה ובמניעת נשירה. במרבית המקרים הן גם מטפלות ומלוות את המועמדים להשתתף בקורסים באופן אישי או זוגי. לרכזות רש"א יש על פי רוב ניסיון מקצועי עשיר בהנחיית קבוצות באוכלוסיית היעד של הקורסים (לדוגמא, קבוצות של נשות אסירים או קבוצות של מכורים-נקים). לפיכך, יש להקפיד שרכזות רש"א יובילו את הקבוצות ולהתנות פתיחת קורסים (לפחות בקהילה) בכך שאת הקבוצה ירכזו עובדי רש"א ולא בעלי מקצוע אחרים מתוך המחלקות לשירותים חברתיים.

הבחרת הרכבה של יחידת ההנחיה

הפעלת קורסים להורים ברוח אדלר עבור אוכלוסיית היעד של הרשות לשיקום האסיר מבוססת על שיתוף פעולה בין-ארגוני, דבר המעשיר את הפרויקט, אך גם הופך אותו למורכב יותר. ההחלטה לשתף פעולה בין הארגונים ולא להפעיל את הפרויקט על ידי אחד מהארגונים בנפרד משמעה גם שהפרויקט נושא אופי תובעני מבחינת המשאבים שכל אחד מהארגונים השותפים נדרש להשקיע בו.

מורכבותו של הפרויקט באה לידי ביטוי בולט בהנחיה המשותפת של הקבוצות בשטח. אופי ההנחיה של הקבוצה תלוי במידה רבה בקשר ובתקשורת בין השותפות. מהמחקר עולה כי חלוקת התפקידים בין הגורמים המנחים ומובילים את הקבוצה אינה חד-משמעית ופתוחה לפירוש אישי ולהסכמים הנבנים בין הגורמים, המקשים לעיתים על העבודה עם הקבוצה.

כדי לצמצם את הקשיים עימם מתמודדת יחידת ההנחיה ולשפר את איכותה באופן שיטתי מומלץ להרחיב את פרק ההכנה לקראת העבודה בקו, באופן קבוצתי וזוגי. כמו כן, מומלץ לקיים סופרוויז'ן קבוע, משותף לשתי מובילות הקבוצה, בנוסף על ההדרכה הפרטנית של כל אחת במסגרת הארגון אליו היא משתייכת. כדי לחזק את המסר של העבודה המשותפת ולבסס אוריינטציה משותפת, מומלץ שאת ההדרכה המשותפת תבצענה, יחד, האחראיות משני הארגונים. מאמץ זה כדאי אם בונים שיתוף פעולה קבוע לאורך זמן בין הארגונים המעורבים. ברוח זו, יש לציין כי ההשקעה בצמד המנחות יהיה אפקטיבי יותר אם הן תמשכנה לעבוד יחד מקבוצה לקבוצה.

לפי הרציונאל המנחה את הפרויקט כל ארגון בשותפות תורם משהו ייחודי לפרויקט. רכזות רש"א תורמות את ההיכרות עם אוכלוסיית היעד ומאפייניה, את הקשר הטיפולי האישי והמתמשך בין הרכזות והמשתתפים, את הסמכות לעקוב אחר רמת ההשתתפות של חברי הקבוצה ולהקפיד עליה; ואת היכולת לקשר בין מסגרות טיפוליות ושיקומיות שונות שבהן נמצאים או היו חברי הקבוצה. מנחת אדלר תורמת את הידע והמיומנויות בהקניית סגנון הורות ברוח תיאורית אדלר. לעיתים, הן חולקות ידע וכישורי הנחיה דומים. אולם, לנוכח מספר המשתתפים הקטן האופייני לחלק ניכר מקבוצות ההורים באוכלוסייה זו עולה שאלה לגבי מידת היעילות הארגונית של הקצאת שני אנשים – רכזת רש"א ומנחה מטעם מכון אדלר להובלת הקבוצה. על רקע זה יש לבחון אם יש דרכים נוספות להשיג את אותן מטרות כגון, הכשרת רכזות רש"א כמנחות אדלר או הפרדה בין הפונקציות של אחראיות "לימודית" ואחריות "מינהלית" עליה.

במידה ויוחלט על המשך הפעלת הקורסים בכלא, יש להבהיר את הזיקה, חלוקת האחריות ודרכי העבודה בין קציני החינוך ויועצי רשי"א.

ביבליוגרפיה

- אברמסון, ז. (1980). מושגי יסוד בתיאוריה של אלפרד אדלר. ברגר, ר. (עורך) הנחית סבוצות חורים, מקראה, ביה"ס לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת תל אביב, ע"מ 126-137.
- איפלח, ת. (1995). שינוי עמדות בסרב אבות אסירים בעקבות השתתפות בקבוצת חורים, מכון אדלר, תל אביב.
- ביאלר, ג. (1997) עורך. מאפייני משפחת האסיר, מסמך עבודה של הרשות לשיקום האסיר.
- הופמן, א. (1985). העובד הסוציאלי ומשפחת האסיר: שיטות חדשות לטיפול במשפחת האסיר תורמות לשיקומו. עבודה ורווחת וביטוח לאומי.
- הופמן, א. (1986). פיתוח כלים לטיפול בילדי האסיר – אחד היעדים המרכזיים בפעילות השירותים החברתיים. עבודה ורווחת וביטוח לאומי.
- הופמן, א. (1989 א'). הכנת האסיר לקראת שחרורו – והכנת הקהילה לקליטתו. ווזנר, י. גולן, מ., חובב, מ. (עורכים): שירותי תיקון והעבודה הסוציאלית. תל אביב: פפירוס, ע"מ 250-273.
- הופמן, א. (1989 ב'). שיקום האסיר המשוחרר בקהילה. עיונים בקרימינולוגיה, 4, 34-42.
- הופמן, א. (1994). פרויקט "המשולש" – חונכות לילדי אסירים כחלק מתהליך כולל של שיקום משפחת האסיר. ווזנר, י. גולן, מ., חובב, מ. (עורכים): עבריינות ועבודה סוציאלית: ידע והתערבויות. תל אביב: רמות, ע"מ 303-317.
- סדן, י. (1987). השפעת מאסרו של האב על הדימוי העצמי ועל ההסתגלות של ילדיו. תואר שני, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.
- קדמון, א., טייכמן, מ., הופמן, א. (1995). גבולות במקום תומות – טיפול באסירים משוחררים נפגעי סמים בהוסטל. חברה ורווחת, ט"ו (2-3), 245-258.
- קינג, פ. (1989). ילדי אסירים וחונכות. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון.
- תימור, א. (1996). התמודדות עם העבר העברייני בישיבות המשקמות עבריינים. מגמות, ל"ח (1), 30-47.
- תימור, א. (1989). שיקום אסירים בחברה החרדית – בישיבות לחוזרים בתשובה. שיקום אסירים בקהילה, ירושלים: האגודה הישראלית לקרימינולוגיה, ע"מ 23-33.
- תמיר, ע. (1991). המשחקייה לשיקום האסיר ובני משפחתו ע"פ שיטת "הרב"ח-בי". צוחר לבית הסוחר, 2, 41-43.

Bayse, D.J., Algid, S. A., & Van Wyk, P.H. (1991 July). Family life education: An effective tool for prisoner rehabilitation. Family Relations, 40, 254-257.

Carlson, B.S., & Cervera, N. (1991 September). Inmates and their families. Criminal Justice and Behavior, 18 (3), 318-339.

Fenton, N. (1959). The Prisoner's Family: A Study of Family Counseling in an Adult Correctional Institution. Palo Alto, Ca., Pacific.

Gallwey, P. L. G. (1988). Prisoners and Their Families. British Journal of Hospital Medicine, 39 (4), 271.

Hairston, C. F. & Locket, P.C. (1987 March-April). Parents in prison: New directions for social services. Social Work, 32 (2), 162-164.

Harrison, K. (1997). Parental Training for Incarcerated Fathers: Effects on Attitudes, Self-Esteem, and Children's Self-Perceptions. The Journal of SOCIAL Psychology, 137 (5), 588-593.

Klinman, D., & Kohl, R. (1984). Fatherhood U.S.A. pp.133-15. New York: Garland.

Lowenstein, A. (1987). Coping and Well-Being in Temporary Single-Parent Families – The Case of Prisoners' Families. Shamgar-Handelman L., Palomba R. (Eds.): Alternative Patterns of Family Life in Modern Societies, Roma: Consiglio Nazionale Delle Ricerche, 147-156.

Ohlin, L. (1954). The Stability and Validity of Parole Experience Tables. Doctoral Dissertation, University of Chicago.

Ohlin, L. (1970). Prediction Parole Behavior. Carter, R. M. and Wilkens L. T. (Eds.), Probation and Parole. New York: John Wiley & Sons, 580-585.

Sack, W. (1977). Children of Imprisoned Fathers. Psychiatry, 40, 163-174.

Tilbor, K. (1993). Prisoners as Parents. Portland: University of Southern Maine, National Child Resource Center for Management and Administration.

נספחים

מיון יעוץ הערכה ומיון

תאריך לידה: _____ / _____ / _____
 חודש יום
 אין צורך לרשום שנת לידה!

שאלון להורים

א. כיצד הגעת לקורס ההורים?

1. הציעו לי להצטרף לקורס
2. אני התעניינתי אחרי שראיתי מודעות על הקורס
3. בדרך אחרת: _____

ב. האם השתתפת בעבר בקורסים של בית ספר להורים של אדלר?

1. לא
2. כן, פרט בבקשה: א. הקורס התקיים (הקף בעיגול) - בכלא / מחוץ לכלא
 ב. מתי? בשנת _____
 ג. מספר המפגשים שבהם השתתפת _____

ג. איפה שמעת על הקבוצה הזו ("אבות אסירים")?

1. מהעובדים בלשכה הסוציאלית (המחלקה לשירותים חברתיים)
2. מהרכזת של "שיקום האסיר" (קרן או רויטל)
3. מהעובדים בתחנה לבריאות הנפש
4. ממודעות במתנ"ס / בלשכה הסוציאלית
5. מחברים / מכרים
6. מגורם אחר: _____

ד. באיזו מידה אתה מכיר את השירותים הבאים?

לא מכיר	שמעתי עליהם	די מכיר	מכיר היטב	
1	2	3	4	1. הלשכה הסוציאלית
1	2	3	4	2. העמותה / הרשות לשיקום האסיר (דרך קרן או רויטל)
1	2	3	4	3. עובד 18+
1	2	3	4	4. תחנה לבריאות הנפש
1	2	3	4	5. תחנה לייעוץ נישואים
1	2	3	4	6. מרכז למניעת אלימות במשפחה
1	2	3	4	7. היועצת בבית הספר של הילדים שלך
1	2	3	4	8. פרויקט חונכות ילדי אסירים (פר"ח)
1	2	3	4	9. רופא ילדים / משפחה
1	2	3	4	10. מתנ"ס / מרכז קהילתי
1	2	3	4	11. אחר: _____

© כל הזכויות שמורות למוסד לביטוח לאומי ולמתווה יעוץ הערכה ומיון

ה. באיזו מידה מתאים כל אחד מהמשפטים הבאים למצב במשפחה שלך?
 סמן בעיגול את התשובה מול כל משפט לפי הדוגמא הבאה:
 מתאים לי

במידה רבה מאד 4 במידה די רבה 3 במידה מעטה 2 בכלל לא 1

לתשומת לבך, אין תשובות נכונות או לא נכונות.
 אנו מבקשים ממך לסמן את המספר שהכי מתאים לתאר את המצב במשפחה שלך.

				מתאים לי				
במידה בכלל לא	במידה מעטה	במידה די רבה	במידה רבה מאד					
1	2	3	4					
1	2	3	4	1	אני לא מבין איך באותה משפחה יוצאים ילדים שמתנהגים כל-כך שונה זה מזה.			
1	2	3	4	2	אני מרגיש לא נוח לבטא רגשות כלפי הילדים שלי.			
1	2	3	4	3	הילדים שלי צריכים להצליח מאד במשהו כדי לשמוע ממני מילה טובה.			
1	2	3	4	4	אני לא מתערב בבחירת החברים של הילדים שלי.			
1	2	3	4	5	אני לא דורש מהילדים שלי לעזור בעבודות הבית.			
1	2	3	4	6	אני משתדל לעודד את הילדים שלי על ההצלחות שלהם ולהתעלם מהכשלונות שלהם.			
1	2	3	4	7	אני מרשה לילדים שלי לעשות כמעט כל מה שהם רוצים כדי שהם יהיו מאושרים.			
1	2	3	4	8	אני לא מתבייש לבקש עצה או עזרה מהילדים שלי.			
1	2	3	4	9	אני אף פעם לא מסתיר מהילדים שלי את הביקורת שיש לי עליהם.			
1	2	3	4	10	אם לא הייתי בכלא, בני המשפחה שלי היו אוהבים אותי יותר.			
1	2	3	4	11	אני חושב שהילדים שלי לא יכולים להבין מה באמת טוב בשבילם.			
1	2	3	4	12	כל אחד מהילדים שלי נולד עם אופי משלו ושום דבר לא ישנה אותו.			
1	2	3	4	13	כשיש לי קשיים אני מנסה להסתיר אותם מהילדים, כדי שלא יפגעו.			
1	2	3	4	14	אני מעודד את הילדים שלי בעיקר כשהם מצליחים.			
1	2	3	4	15	אם הילדים שלי יצליחו בחיים שלהם, זה יהיה פיצוי למה שאני עברתי בחיים.			
1	2	3	4	16	אני נותן לילדים שלי דוגמאות מההתנהגות של האחים שלהם או של חברים, כדי שילמדו מזה איך להתנהג.			
1	2	3	4	17	מפריע לי שיש מריבות בין הילדים שלי.			

בכלל לא	מתאים לי		במידה רבה מאד	
	במידה מעטה	במידה די רבה		
1	2	3	4	18. אני לא אשנה את היחס לילד שלי גם אם הוא יתנהג אחרת ממה שחינכתי אותו.
1	2	3	4	19. הילדים שלי תמיד עושים מה שאני אומר להם.
1	2	3	4	20. אני מתכוון לפצות את הילדים שלי על התקופה שישבתי בכלא בכל דרך אפשרית.
1	2	3	4	21. אני אעשה כל מה שאני יכול כדי שלילד שלי לא יהיו אכזבות בחיים.
1	2	3	4	22. אני אכבד החלטה של הילד שלי אפילו אם אני לא מסכים לה.
1	2	3	4	23. או שזה באופי שלך להיות הורה טוב או שלא.
1	2	3	4	24. הילדים שלי יודעים שכדי להיות "ילדים של המשפחה שלנו" הם צריכים להתנהג יפה.
1	2	3	4	25. קשה לי לסמוך על הילדים שלי שיקיימו את מה שהתחייבו עליו.
1	2	3	4	26. אני לא מתערב בלימודים ובהתנהגות של הילדים שלי בבית הספר.
1	2	3	4	27. ככל שאתן לילדים שלי יותר ממתקים, צעצועים, בגדים, כסף ומשחקים, כך הם יהיו יותר מאושרים.
1	2	3	4	28. אני קובע מה מותר ומה אסור בבית.
1	2	3	4	29. אם הילדים שלי לא יגיעו להישגים בחיים שלהם אני אראה את זה ככישלון שלי.
1	2	3	4	30. אני לא מעיר לילדים שלי על כל טעות, כדי שלא יאבדו את הבטחון העצמי.
1	2	3	4	31. הילד שלי לא מתנהג כמו שצריך בגלל שהייתי בכלא.
1	2	3	4	32. אני לא מתערב במריבות בין הילדים שלי.
1	2	3	4	33. הילדים שלי צריכים לכבד אותי (אבא שלהם) יותר ממה שאני מכבד אותם.
1	2	3	4	34. אני מרגיש שאני צריך ללמוד איך להיות הורה טוב.
1	2	3	4	35. בעניינים שהם לא של חיים ומוות אני מניח לילדים שלי ללמוד בעצמם מן השגיאות שהם עושים בלי להתערב.
1	2	3	4	36. אני מרגיש חייב לילדים שלי על התקופה שהייתי בכלא.
1	2	3	4	37. אחרי שהילדים שלי מקבלים עונש הם מתנהגים כמו שצריך.
1	2	3	4	38. אני מראה לילדים שלי שאני אוהב אותם על ידי כך שאני מפנק אותם.
1	2	3	4	39. אני צריך לדעת יותר על מה שקורה לילד שלי בבית הספר.

בכלל לא	מתאים לי			
	במידה מעטה	במידה די רבה	במידה רבה מאד	
1	2	3	4	40. הילדים שלי יודעים שהם לא תמיד חייבים לעשות מה שאני אומר להם.
1	2	3	4	41. הילדים שלי חייבים להצליח בחיים.

ז. מה תעשה בכל אחד מהמקרים הבאים?

הקף בעיגול את האפשרות האחת שנראית לך מתאימה ביותר.

א) הילדים שלך משחקים בחדר שלהם. אתה קורא להם לארוחת צהרים והם לא מגיעים. אחרי רבע שעה באים הילדים לאכול ומתלוננים שהאוכל קר -

1. אני מבין שילדים מעדיפים משחק על אוכל. לכן, אני מחמם להם את האוכל.
2. אני אומר להם שאני מצטער בשבילם, אבל האוכל התקרר בזמן שהם בחרו לשחק.
3. אני לא מרשה להם לאכול כי הם גם איחרו וגם מתלוננים.
4. אני מציע להם לאכול משהו אחר.

ב) הבן שלך בן ה- 21 מתלבט מה כדאי לעשות - ללמוד מקצוע במשך כמה חודשים או לחפש עבודה כבר עכשיו.

1. אני אומר לו שיעשה מה שהחברים הטובים שלו עושים, כדי שלא יהיה לבד.
2. אני אומר לו שהוא צריך ללכת ללמוד מקצוע.
3. אני אומר לו לצאת לעבוד כי יותר חשוב להרוויח כסף.
4. אני אומר לו שהוא צריך להחליט לכאן או לכאן אחרי שהוא יחשוב על זה טוב-טוב.

ג) הבת שלך רוצה ללכת לחברה ואתה רואה שהחדר שלה מבולגן מאד.

1. שתלך לחברה, את החדר אפשר לסדר גם אחר-כך.
2. אני אגיע אתה להסכם מתי היא תסדר את החדר ואז ארשה לה ללכת.
3. החדר שלה הוא באחריותה.
4. אני לא ארשה לה ללכת עד שתסדר את החדר.

ז. במחצית השנה האחרונה של ריצוי המאסר, באיזו תדירות ביקרו אותך הילדים?

1. אף פעם 2. פעם אחת 3. אחת לחודש 4. אחת לשבועיים 5. אחת לשבוע

ח. במהלך החופשות שלך מהכלא האם נהגת לבקר את המשפחה שלך (האשה והילדים)?

1. כן

2. לא - למה? (א) מבחירה שלך

(ב) בגלל אילוצים שלא תלויים בך

ט. באיזו מידה אתה עושה עם הילדים שלך את הדברים הבאים?

1. צופה איתם בטלוויזיה:	___ כמעט כל יום	___ פעם בשבוע בערך	___ פעם בחודש בערך
2. מבלה איתם מחוץ לבית:	___ כמעט כל יום	___ פעם בשבוע בערך	___ פעם בחודש בערך
3. משחק איתם:	___ כמעט כל יום	___ פעם בשבוע בערך	___ פעם בחודש בערך
4. מכין אתם שיעורי בית:	___ כמעט כל יום	___ פעם בשבוע בערך	___ פעם בחודש בערך
5. משוחח אתם על דברים שמעניינים אותם:	___ כמעט כל יום	___ פעם בשבוע בערך	___ פעם בחודש בערך
6. משוחח אתם על דברים שמעניינים אותי:	___ כמעט כל יום	___ פעם בשבוע בערך	___ פעם בחודש בערך
7. אחר:	___ כמעט כל יום	___ פעם בשבוע בערך	___ פעם בחודש בערך

י. איזה סוג של קשר יש לך עם בית הספר של הילדים שלך?

(סמן בעיגול את כל מה שמתאים לך)

1. הילדים שלי מספרים לי מה קורה
2. אשתי מעדכנת אותי
3. משתתף באסיפות וימי הורים
4. שיחות אישיות עם המורים (בטלפון או בפגישה)
5. מכתבים והודעת ששולחים אלינו מבית הספר
6. אני מתנדב לעשות דברים בבית הספר
7. אחר: _____

אם יש לך הערות כלשהן אנא רשום אותן כאן -

כדי לנתח את השאלון אנחנו זקוקים לפרטים הבאים:

האם אתה משתתף כיום בקבוצה אחרת?

1. לא 2. כן - איזו? _____

האם אתה נמצא כיום בקשר עם גורם טיפולי כלשהו?

1. לא 2. כן - עם מי? _____

כמה ילדים יש לך? רשום בבקשה את הגיל שלהם:

הראשון:	הרביעי:	החמישי:	השביעי:	התשיעי:
השני:	השלישי:	השישי:	השמיני:	העשירי:

האם כל הילדים גרים בבית?

1. כן 2. לא - כמה ילדים מחוץ לבית? _____

☐ גרים איתי בבית. כמה? _____	☐ נמצאים במשפחה אומנת. כמה? _____
☐ גרים אצל גרושתי / אשתי בנפרד. כמה? _____	☐ גרים בבית משלהם. כמה? _____
☐ נמצאים בפנימייה. כמה? _____	

האם ילדיך נמצאים בפרויקט חונכות ילדי אסירים (פר"ח)?

1. כן 2. לא 3. היו בעבר

מה המצב המשפחתי שלך?

1. נשוי 2. רווק 3. פרוד 4. גרוש 5. אלמן

האם היית בעבר ביעוץ בקשר לאחד או יותר מהילדים שלך?

1. כן 2. לא

האם סיימת בית ספר יסודי?

1. לא 2. כן - האם למדת בפנימייה? 1. כן 2. לא

האם למדת בתיכון?

1. לא 2. כן - האם למדת בפנימייה? 1. כן 2. לא

באיזו קבוצת גיל אתה?

- 20 - 30 31 - 40 41 - 50 51 - 60 מעל 60

האם אתה עובד כיום? 1. כן 2. לא

מספר מאסרים: כמה שנים בסך הכל היית בכלא? שנים _____

מתי השתחררת? שנה חודש

תודה על עזרתך!

נספח 2 - ריכוז ממצאים

לוח 1: התפלגות אוכלוסיית הבדיקה לפי קבוצות

הקבוצה	גברים	נשים	סה"כ
אילון	7	---	7
מעשיהו	7	---	7
לוד	4	2	6
חולון	6	5	11
כפר סבא רעננה	3	4	7
באר שבע	5	3	8
תל אביב	6	4	10
סה"כ	38	18	56
באחוזים	68%	32%	100%

לוח 2: היגדים מבחינים בין "לפני" ו"אחרי" בקבוצות הקהילה בלבד

(הסולם: 4 = מתאים במידה רבה 3 = מתאים במידה די רבה 2 = מתאים במידה מעטה 1 = בכלל לא מתאים)

N	ממוצע אחרי	ממוצע לפני	היגדים
29	3.21	3.62	הנושא: דרכי חינוך נפוצות חסות יתר אני אעשה כל מה שאני יכול כדי שלילד שלי לא יהיו אכזבות בחיים**
30	2.43	3.03	רגשות אשם ופיצוי יתר אני מתכוון לפצות את הילדים שלי על התקופה שישבתי בכלא בכל דרך אפשרית*
29	1.31	1.72	פינוק ככל שאתן לילדים שלי יותר ממתקים, צעצועים, בגדים, כסף ומשחקים כך הם יהיו יותר מאושרים
40	1.95	2.30	הנושא: מערך משפחתי אינטראקציות בין הורים וילדים אחרי שהילדים שלי מקבלים עונש הם מתנהגים כמו שצריך**
36	3.72	3.17	הנושא: סוביקטיביות, בחירה ואחריות - לקיחת אחריות על הבחירות האישיות ארוע ב': הבן שלך בן ה-21 מתלבט מה כדאי לעשות - ללמוד מקצוע במשך כמה חדשים או לחפש עבודה כבר עכשיו - 1. אני אומר לו שיעשה מה שהחברים הטובים שלו עושים, כדי שלא יהיה לבד 2. אני אומר לו שהוא צריך ללכת ללמוד מקצוע 3. אני אומר לו לצאת לעבוד כי יותר חשוב להרוויח כסף 4. אני אומר לו שהוא צריך להחליט לכאן או לכאן אחרי שהוא יחשוב על זה טוב-טוב

לוח 3: היגדים מבחינים בין בוגרים של קורסי אדלר ללא-בוגרים

מסכימים יותר עם ההיגד	ממוצע בוגרים N = 16	ממוצע לא בוגרים N = 22	ההיגד		
				לפני תחילת הקורסים	
				הנושא: שייכות	
לא בוגרים	13	1.38	19	2.11	הילדים שלי יודעים שכדי להיות "ילדים של המשפחה שלנו" הם צריכים להתנהג יפה*
					הנושא: חשיבות הורות טובה עבור המשתתף
לא בוגרים	14	3.29	20	3.95	אני מרגיש שאני צריך ללמוד איך להיות הורה טוב*
					אחרי הקורסים
					הנושא: דרכי חינוך מומלצות עידוד
לא בוגרים	14	2.29	19	3.05	אני משתדל לעודד את הילדים שלי על ההצלחות שלהם ולהתעלם מהכשלונות שלהם*
					הנושא: שייכות
לא בוגרים	13	1.23	19	1.95	הילדים שלי יודעים שכדי להיות "ילדים של המשפחה שלנו" הם צריכים להתנהג יפה*
					הנושא: מערך משפחתי השפעת סדר הלידה
לא בוגרים	14	1.93	19	2.74	כל אחד מהילדים שלי נולד עם אופי משלו ושום דבר לא ישנה אותו*
					הנושא: דרכי חינוך נפוצות חסות יתר
לא בוגרים	14	2.79	18	3.44	אני אעשה כל מה שאני יכול כדי שלילד שלי לא יהיו אכזבות בחיים*
לא בוגרים	14	1.57	18	2.11	אחרי שהילדים שלי מקבלים עונש הם מתנהגים כמו שצריך*

לוח 4: היגדים מבחינים בין "לפני" ו"אחרי" בקרב משיבים ללא רסע אדלר קודם

(הסולם: 4 = מתאים במידה רבה 3 = מתאים במידה די רבה 2 = מתאים במידה מעטה 1 = בכלל לא מתאים)

N	ממוצע אחרי	ממוצע לפני	היגדים הנושא: דרכי חינוך נפוצות
30	2.93	2.37	כשיש לי קשיים אני מנסה להסתיר אותם מהילדים כדי שלא יפגעו**
35	3.24	3.63	אני אעשה כל מה שאני יכול כדי שלילד שלי לא יהיו אכזבות בחיים*
30	2.60	3.07	אני מתכוון לפצות את הילדים שלי על התקופה שישבתי בכלא בכל דרך אפשרית*
32	2.25	2.84	אני מרגיש חייב לילדים שלי על התקופה שהייתי בכלא**
35	1.66	1.29	ככל שאתן לילדים שלי יותר ממתקים, צעצועים, בגדים, כסף ומשחקים כך הם יהיו יותר מאושרים*
35	2.06	2.54	אם הילדים שלי לא יגיעו להישגים בחיים שלהם אני אראה את זה ככישלון שלי*

34 3.65 3.18 ארוע ב': הבן שלך בן ה-21 מתלבט מה כדאי לעשות – ללמוד מקצוע במשך כמה חדשים או לחפש עבודה כבר עכשיו -

1. אני אומר לו שיעשה מה שהחברים הטובים שלו עושים, כדי שלא יהיה לבד
2. אני אומר לו שהוא צריך ללכת ללמוד מקצוע
3. אני אומר לו לצאת לעבוד כי יותר חשוב להרוויח כסף
4. אני אומר לו שהוא צריך להחליט לכאן או לכאן אחרי שהוא יחשוב על זה טוב-טוב

לוח 5: היגדים מבחינים בין אבות בקהילת שילדיהם חיים איתם ואבות שילדיהם אינם חיים איתם

מסכימים יותר עם ההיגד	ממוצע ילדים חיים בנפרד מהאב N = 7	ממוצע ילדים חיים עם האב N = 15	ההיגד
-----------------------	--------------------------------------	-----------------------------------	-------

לפני תחילת הקורסים

הנושא: השפעת עמדות וערכים על עיצוב הילדים

אני לא מתערב בבחירת החברים של הילדים שלי

אב חי עם ילדיו	7	1.71	15	2.93
----------------	---	------	----	------

הנושא: דרכי חינוך נפוצות

רגשות אשם הילד שלי לא מתנהג כמו שצריך בגלל שהייתי ופיצוי יתר בכלא*

אב חי עם ילדיו	7	1.57	15	2.73
----------------	---	------	----	------

שכר ועונש אחרי שהילדים שלי מקבלים עונש הם מתנהגים כמו שצריך*

אב חי עם ילדיו	7	1.57	15	2.20
----------------	---	------	----	------

אחרי תחילת הקורסים

הנושא: דרכי חינוך מומלצות

בניית הסכמים / אני אכבד החלטה של הילד שלי אפילו אם אני קבלת האחר לא מסכים לה*

אב חי בנפרד מילדיו	6	3.50	15	2.40
--------------------	---	------	----	------

הנושא: מערך משפחתי

אינטראקציות מפריע לי שיש מריבות בין הילדים שלי בין הילדים

אב חי עם ילדיו	6	2.00	15	3.20
----------------	---	------	----	------

הנושא: תוצאות טבעיות והגיוניות

ארוע אי: הילדים שלך משחקים בחדר שלהם. אתה קורא להם לארוחת צהריים והם לא מגיעים. אחרי רבע שעה באים הילדים לאכול ומתלוננים שהאוכל קר -

1. אני מבין שילדים מעדיפים משחק על אוכל. לכן, אני מחמם להם את האוכל
2. אני אומר להם שאני מצטער בשבילם, אבל האוכל התקרר בזמן שהם בחרו לשחק
3. אני לא מרשה להם לאכול כי הם גם איחרו וגם מתלוננים
4. אני מציע להם לאכול משחו אחר

אב חי עם ילדיו	6	4.00	14	1.50
----------------	---	------	----	------

לוח 6: פעילויות משותפות הורים-ילדים

(חסולם: 3 = כמעט כל יום; 2 = פעם בשבוע בערך; 1 = פעם בחודש בערך)

	אחרי		לפני	
	ממוצע	N	ממוצע	N
צופה איתם בטלוויזיה	2.73	41	2.73	42
מבלה איתם מחוץ לבית	2.15	41	2.15	41
משחק איתם	2.54	41	2.41	41
מכין אתם שיעורי בית	2.10	31	2.39	36
משוחח אתם על דברים שמעניינים אותם	2.69	39	2.67	39
משוחח אתם על דברים שמעניינים אותי	2.25	36	2.30	37

לוח 7: קשר עם בית-הספר של הילדים

(מספר התשובות גבוה ממספר המשיבים משום שניתן היה לסמן כמה סוגי קשרים)

אחרי	לפני	
55%	50%	הילדים שלי מספרים לי מה קורה
(31)	(28)	
48%	48%	מתעדכן/נת באמצעות בן/בת הזוג
(27)	(27)	
50%	36%	משתתף באסיפות וימי הורים
(28)	(20)	
46%	38%	שיחות אישיות עם המורים (בטלפון או בפגישה)
(26)	(21)	
23%	21%	מכתבים והודעת ששולחים אלינו מבית הספר
(13)	(12)	
13%	2%	אני מתנדב לעשות דברים בבית הספר
(7)	(1)	
5%	4%	אחר: ועד הורים; משתתף בפעילויות יחד עם הילדים בחופשות מהכלא
(3)	(2)	

לוח 8: ממוצע היכרות ועניין בקשר עם שירותים

סולם היכרות: 4 = מכירה היטב 3 = די מכירה 2 = שמעתי עליהם 1 = לא מכירה
 סולם עניין: 3 = מעוניין מאד 2 = די מעוניין 1 = לא מעוניין

אחרי		לפני		
באיזו מידה אתה מעוניין להיות בקשר עם השירותים הבאים?		באיזו מידה אתה מכיר את השירותים הבאים?		
ממוצע	N	ממוצע	N	
2.20	44	2.98	53	הלשכה הסוציאלית
2.39	36	2.96	50	רופא ילדים / משפחה
2.61	51	2.74	53	העמותה / הרשות לשיקום האסיר
2.39	36	2.40	48	מתנ"ס/ מרכז קהילתי
2.21	38	2.12	49	פרויקט חונכות ילדי אסירים (פרי"ח)
2.40	43	1.86	50	היועצת בבית הספר של הילדים שלך
2.10	40	1.65	49	תחנה לייעוץ נישואים
1.62	34	1.51	49	מרכז למניעת אלימות במשפחה
1.17	35	1.49	49	תחנה לבריאות הנפש
1.32	31	1.08	48	עובד 18+
1.00	7	3.00	4	אחר

פירוט של קטגוריה "אחר":

נפגעי סמים / חוסן (6 משיבים); המוסד לביטוח לאומי (משיב אחד); כלא (משיב אחד); משחקי "יד לאדם" (משיב אחד).

לוח 9: עניין להשתתף בקבוצת המשך

מס' משיבים	אחוזים	הפירוט
8	27%	בקבוצה הנוכחית
1	3%	בקבוצה אחרת
21	70%	לא משנה

NATIONAL INSURANCE INSTITUTE

Research & Planning Administration

Division for Service Development

Parental Training for Prisoners and Ex-Prisoners

by

**Haya Amzalag-Bahr
Hagit Hacoheh Wolf**

Jerusalem, January 2002

Abstract

Background

The main goal of the project, "Parental Training for Prisoners and Ex-Prisoners " is to impart tools for active parenthood to the participants of the project: released prisoners and prisoners awaiting release, and their spouses. A second goal is to encourage the participants to become familiar with services in the community, their role, and how they can be of assistance in times of need. The basic assumption underlying these goals is that parenthood is a very important – perhaps the most important – aspect of the overall rehabilitation of the prisoner and his family.

The project was initiated and led by the Prisoner Rehabilitation Authority, joined by the Parenthood School of the Adler Institute and the Israel Prison Service.

The evaluation research accompanying the project examined the principles on which the project was based, the way these principles were applied, and the effect of the parents' participation in the project on their concept of parenthood and on their awareness of helping services in the community.

The project was originally planned for a year and a half, and in fact operated for 22 months. During this period of time a total of seven groups of parents participated in the project: five in the community (involving prisoners after release and their spouses) and two in the Masiahu and Ayalon Prisons (involving prisoners awaiting release). Each group met for 15 two-hour sessions, 12 of which were devoted to learning and two of which (including additional family members) were defined as enrichment sessions. Out of the 96 participants who began the courses, 59 (61%) completed them. The average rate of attendance of sessions was 62%.

Main findings

Significant differences were found between attitudes of the participants regarding parenthood at the beginning of the project and at its close. These differences reflect an undermining of attitudes regarding the most common methods of education, such

as: overprotection, pressure and competitiveness, guilt feelings and overcompensation, reward and punishment and unrealistic expectations. A few changes were in the direction of strengthening attitudes regarding recommended methods of education by means of the Adler theory, such as: letting children experience the natural and logical results of their actions, encouragement, showing trust in children's capabilities. There was a notable rise in the number of methods parents use in order to become aware and involved in what goes on in their children's school.

However, in most of the recommended methods of education, parents' attitudes remained the same at the beginning and end of the project. For example: setting up agreements, mutual respect, encouragement, consultation, getting help from the children. Also: understanding subjectivity, choice and responsibility, different perceptions that different people may have (accepting the "other"), the influence of values on forming children's perceptions and expressing positive feelings towards the children.

All the participants expressed interest in continuing to learn about active parenthood. Most of them would prefer to continue both learning and social activities with members of the same group.

Among the background variables which influenced changes in parenthood attitudes were the following: the operating of the group in prison or in the community; previous experience, or extent of exposure of participants to courses on parenthood; the children's living with their father or separated from him; and the influence of the parental role – fathers as opposed to mothers.

On the basis of the findings, it is recommended to include a course on parenthood in the basket of services provided by the Prisoner Rehabilitation Authority. At the same time, it is recommended to change some aspects of the course as conducted by the Adler Institute in order to increase and preserve its effectiveness over time.

ניתן להזמין פרסום זה במוסד לביטוח לאומי, מנהל המחקר והתכנון,
שד' ויצמן 13, ירושלים 91909, טל. (02)6709579